

GEDENKBOEK.

NEDERLANDSCHE BOND

VOOR

VROUWENKIESRECHT.

1907

1917

J. H. DE BUSSY. — AMSTERDAM.

Het Gedenkboekje is, in opdracht van het Hoofdbestuur,
samengesteld door eene Commissie, waarin zitting
hadden;

Mevrouw M. BOISSEVAIN—PIJNAPPEL, Voorzitter.

Mevrouw Th. SLEESWIJK—VAN BOSSE.

Mejuffrouw M. HUBRECHT.

Jhr. Mr. Dr. B. DE JONG VAN BEEK EN DONK.

INHOUD.

	Bladz.
Wat hebben wij bereikt?	5
Hoofdbestuur	8
Provinciale Raden	12
Lijst der afdeelingen	20
Tabel.	54
Mej. C. Staas	58
De Ploeger	64
Waarom.	67
Statuten	73
Historisch Overzicht	76
Citaten uit de Handelingen der Tweede Kamer	109
Enquête	115
Herinneringslijst	129
Lectuur	135
Inteekenbiljet	141
Legaat	143

MEVROUW

M. JAMES-BRANDES,

VOORZITSTER.

WAT HEBBEN WIJ BEREIKT?

Den 27^{en} Februari 1917 zal het 10 jaar geleden zijn, dat de Nederlandsche Bond voor Vrouwenkiesrecht werd opgericht.

Klein was toen het aantal van hen, die sterk en overtuigend voelden, dat de strijd om de rechten der vrouw, de strijd om het kiesrecht niet moest gestreden worden tegen den man, maar dat juist door samenwerking met den man de maatschappij een schrede verder gebracht kon worden. Klein was toen de schare, die zich bewust was, dat kiesrecht alleen, zonder opvoeding tot, zonder voorbereiding voor het kiesrecht, niet voldoende was.

Weinigen waren toen overtuigd dat indien men ijverde voor kiesrecht, men ook moest vormen een vereenigingspunt waar voor *allen* een plaats was, voor al degenen die voelden dat kiesrecht, dat geen

enkel recht, onthouden mag worden enkel en alleen omdat wij vrouw zijn.

En toch waren die weinigen zoo krachtig in hunne overtuiging, toch voelden zij zoozeer de juistheid van hun standpunt dat het hun wilskracht en doorzettingsvermogen gaf om zich te vereenigen en zoo werd onze Bond opgericht.

En nu, na tien jaar, moeten wij weer stilstaan bij de vraag: „Wat heeft hij bereikt?” Daarmee bedoel ik niet, hoeveel leden telt hij, hoeveel afdelingen zijn er, welke zijn de cursussen en lezingen door den Bond geörganiseerd, welke geschriften zijn uitgegeven? Dat alles is van groot belang, maar van nog grooter belang is de vraag: „Welken invloed heeft de Bond gehad op het denken van de zich bewustwordende vrouw, welken invloed op den man, welk resultaat heeft het streven gehad?”

„Zooveel te doen, zoo weinig gedaan” zou men geneigd zijn te zeggen, als men ziet hoe nog overal vooroordeel en conservatisme trachten tegen te houden, wat opbruist in alle deelen der beschaafde wereld. Maar als men dan bedenkt dat de vrouwenbeweging Evolutie is, als men nagaat hoe ontzettend langzaam iedere Sociale hervorming tot stand komt, dan worden wij hoopvoller gestemd.

Dan zien we uit de vorens met moeite en volharding geploegd door de samenwerking van nu bijna 10.000 vrouwen en mannen, het zaad opschieten, dan zien we het jonge plantje reeds boven de aarde komen en dan weten we dat zeer velen van ons dat plantje zullen

zien groeien en vruchten dragen, en dan moogt gij allen, leden van den Bond denken: daartoe heb ik een heel, heel klein beetje mee-geholpen.

„Volkswil wordt ten slotte volkswet, wacht dus niet met willen”, schreef acht jaar geleden MEVROUW VAN EEGHEN—BOISSEVAIN in een klein vlugschriftje.

En we hebben gewild. We hebben gewild dat mannen en vrouwen zouden begrijpen, dat het vragen om kiesrecht geen gril is, maar een groot verlangen naar rechtvaardigheid, een streven naar verbetering en opheffing der maatschappij.

We hebben gewild, dat de overtuiging alom zou groeien, dat vrouw en moeder zijn, niet geschaad wordt door het kiesrecht maar dat integendeel, zooals minister CORT V. D. LINDEN zeide: „juist de behoefte der vrouw, haar eigenlijke taak beter te vervullen, vele vrouwen drijft tot het deelnemen aan het publieke leven, om zelf beter de groote vragen te doorgronden, en zodoende een betere leidsvrouw te zijn voor haar kinderen”.

We hebben gewild, en er naar verlangd, dat de Regeering niet langer de oogen zou sluiten voor een beweging, die niet meer te stuiten is, en dat de poort geopend zou worden, om de voort-schrijdende door te laten.

De poort is weliswaar nog niet open, maar de grendel zal er afgeschoven worden.

Leden van onzen Bond, werkt nu flink en krachtig, allen te samen, werft nieuwe helpers, opdat de poort geopend worde.

Is de poort eenmaal open, dan kunt gij er door gaan, ieder afzonderlijk, naar welke richting gij wilt.

Breda, 4 Jan. 1917.

M. JAMES-BRANDES.

HOOFDBESTUUR.

De leden van het Hoofdbestuur mogen niet langer zitting hebben dan 4 achtereenvolgende jaren en zijn niet herkiesbaar, tenzij zij verkozen werden in een tusschentijdsche vacature en twee jaar of minder zitting hadden.

Hierdoor wordt bereikt, dat meerdere leden krachten en tijd beschikbaar stellen, waardoor de gemeenschappelijke denkbeelden van allen naar voren treden. Men ontgaat het gevaar, dat de Bond vereenzelvigd wordt met de meeningen en het optreden van enkelen.

Het Hoofdbestuur was als volgt samengesteld:

1907—1908.

Mej. Mr. E. C. VAN DORP, *Voorzitster*.

Mevr. A. C. LORENTZ—KAISER, *onder-Voorzitster*.

De heer J. H. LASONDER, *1ste Secretaris*.

Mej. TH. J. E. VAN AKEN, *2de Secretaresse*.

De heer Mr. J. N. BASTERT, *Penningmeester*.

Mevr. A. JONCKHEER VERSTEEGH—MEULEMANS.
De heer Mr. E. A. SMIDT.

1908—1909.

Mevr. W. WIJNAENDTS FRANCKEN—DYSERINCK, *Voorzitster*.
Mevr. A. C. LORENTZ—KAISER, *onder-Voorzitster*.
De heer J. H. LASONDER, *1ste Secretaris*.
Mevr. N. VAN RUYVEN—LEOPOLD, *2de Secretaresse*.
De heer Mr. J. N. BASTERT, *Penningmeester*.
Mevr. A. JONCKHEER VERSTEEGH—MEULEMANS.
Mevr. M. VAN EEGHEN—BOISSEVAIN.
De heer E. DEEN.
De heer R. G. RIJKENS.

1909—1912.

Mevr. M. VAN EEGHEN—BOISSEVAIN, *Voorzitster*.
Mevr. A. C. LORENTZ—KAISER, *onder-Voorzitster* tot 1910.
Mevr. V. D. ISAACHSEN—DUDOK VAN HEEL, *1ste Secretaresse*.
Mevr. N. VAN RUYVEN—LEOPOLD, *2de Secretaresse* tot 1910.
De heer Mr. J. N. BASTERT, *Penningmeester* tot 1910.
De heer E. DEEN, tot 1910.
De heer Mr. W. H. M. WERKER tot 1911.
Mevr. TH. SLEESWIJK—VAN BOSSE, *2de Secretaresse*, 1910.
De heer Mr. G. FELIX, *Penningmeester* tot Sept. 1911.

De heer Mr. H. J. TASMAN, 1910.
De heer O. R. BARENDs, 1910.
De heer Mr. J. D. VEEGENs, 1910, † Dec. 1910.
Mej. H. WAGENAAR HUMMELINCK, 1910 tot Nov. 1911.
Mevr. D. HESSELINK—BAAS BECKING, 1911, *onder-Voorzitster*.
De heer Mr. E. D. PHILIPS, *Penningmeester*, 1911.

1912—1916.

Mevr. M. BOISSEVAIN—PIJNAPPEL, *Voorzitster*.
Mej. Mr. E. C. VAN DORP, tot 1915 *onder-Voorzitster*.
Mevr. TH. SLEESWIJK—VAN BOSSE, *1ste Secretaresse* tot 1914.
Mej. NELLA BOISSEVAIN, *2de Secretaresse* tot 1914.
De heer Mr. E. D. PHILIPS, *Penningmeester* tot 1913.
De heer Mr. H. J. TASMAN, *Penningmeester* tot 1914.
De heer O. R. BARENDs, tot 1914.
Mevr. M. JAMES—BRANDES, *Bibliothecaresse*, tot 1915.
De heer J. H. LASONDER, tot 1913.
Mevr. W. ASSER—THORBECKE, 1913—1914, herkozen, *1ste Secret.*
De heer I. B. THEMANS, 1913.
Jhr. Mr. DE JONG VAN BEEK EN DONK, 1914.
De heer Mr. J. REGTDOORZEE GREUP, 1914, *Penningmeester*.
Mevr. H. VAN RIEL—SMEENGE, 1914—1916, herkiesbaar.
Mevr. M. DE WILDE—MONSHOUWER, 1914, *2de Secretaresse*.

Mevr. JONKER—WESTERVELD, 1915, *Bibliothecaresse*.

De heer Mr. E. FOKKER, 1915, *onder-Voorzitter*.

1916—Heden.

Mevr. M. JAMES—BRANDES, *Voorzitster*,

Engelbert van Nassauplein 151, Breda.

De heer Mr. E. FOKKER, *onder-Voorzitter*,

Koninginnegracht 1b, den Haag.

Mevr. W. ASSER—THORBECKE, *1ste Secretaresse*,

Keizersgracht 105, Amsterdam.

De heer Mr. J. REGTDOORZEE GREUP, *Penningmeester*,

Keizersgracht 275, Amsterdam.

Mevr. M. E. JONKER—WESTERVELD, *Bibliothecaresse*,

Veer Allee 34³, Zwolle.

Mevr. M. DE WILDE—MONSHOUWER,

Hemonylaan 1, Amsterdam.

Jhr. Mr. Dr. B. DE JONG VAN BEEK EN DONK,

Theresiastraat, den Haag.

Mevr. H. VAN RIEL—SMEENGE, Emmen, prov. Drenthe.

Mej. M. HUBRECHT, Witte Huis, Doorn.

PROVINCIALE RADEN.

Naarmate het aantal der Afdeelingen zich uitbreidt en diensten-gevolge ook het getal der lezingen en cursussen toeneemt, is de behoefte ontstaan aan meer overleg tusschen de Afdeelingen eenerzijds en verlangen ook Hoofdbestuur en Afdeelingen anderzijds meer contact dan ééne jaarlijksche Algemeene Vergadering kan geven.

Zoo worden nu naar Zweedsch voorbeeld de Prov. Raden georganiseerd. Iedere Afdeeling kan een afgevaardigde en een plaatsvervanger benoemen. De Prov. Raad wijst uit zijn midden een der leden aan als afgevaardigde naar de bijeenkomst(en) met het Hoofdbestuur.

Aan de geographische grenzen der Provincies wordt niet streng de hand gehouden, wanneer de praktijk het wenschelijk maakt, dat eene Afdeeling zich bij eene andere Provincie aansluit.

GELDERLAND.

- Arnhem* Mevr. D. HESSELINK—BAAS BECKING, Voorzitster
en Prov. afgevaardigde, Van Lawick v. Pabst-
straat 66.
- Nijmegen* Mevr. DE ROEVER, Secretaresse.
- Ede* Mevr. M. VAN TILL—HUSSUM, Penningmeesteresse.
- Doetinchem* de Heer I. B. THEMANS,
- Ochten* Mevr. G. HOUTKOPER—SMIT.
- Barneveld* Mej. C. M. TERLET.
- Renkum* Mevr. A. POLDERMAN—BEYER.
- Dicren-Doesburg* . Mej. E. C. ROMIJN.
- Velp* Mevr. L. NAUTA—REICHE.

De overige Afdeelingen gaan bij Utrecht en Overijssel.

NOORD-HOLLAND.

- Bloemendaal* Mevr. D^{re} P. gravin v. HEERDT EVERSBERGEN—
QUARLES v. UFFORD, Voorzitster.
- Aalsmeer* Mevr. M. MENSING—V. ALPHEN, Secretaresse.
- Haarlem* Mevr. P. J. WILLEKES MACDONALD—REYNVAAN,
Prov. Afgevaardigde, Spaarne 13, Haarlem.
- Alkmaar* Mevr. C. WOUTERS—NANNING.
Mevr. J. P. VAN DER PLOEG—WEDER, plaatsverv.
- Santpoort* Mevr. J. VAN DEN BERG VAN EYSINGA—ELIAS.
- Amsterdam* Mevr. S. PIERSON—MUNTENDAM.

MR. H. SMEENGE, OP DEN GOOISCHEN LANDDAG, 2 JULI 1916

Bergen Mevr. S. ZUIDERBAAN—BLIJSTRA.
Naarden-Bussum , Mevr. A. SCHÖNTHALER—DUYS.
Zandvoort Mevr. J. C. KORTHALS ALTES—WIJNSTROOM.
Haarlemmermeer: de Heer Dr. C. J. VAN MANSUM.

ZUID-HOLLAND.

Hillegom Mevr. B. LANGEVELD—HEBBENAAR, „Sonnevauck”,
Hillegom, Voorz. en Prov. Afgevaardigde.
Mevr. W. VAN WAVEREN—HOEK, plaatsverv. lid.
Boskoop Mevr. D. A. C. LOHMAN—VAN ESSEN, Secretaresse.
's Gravenhage Mevr. A. E. VAN BRAAM HOUCKGEEST—SCHROOT,
Penningm.
Gouda Mej. C. VAN REEDT DORTLANDT.
Sliedrecht Mej. H. J. BEKKER.
Giessendam-Hardinxveld Mej. H. H. VAN HOUWELINGEN.
Giessen-Nieuwekerk Mevr. M. PH. VAN GINKEL-OOSTHOEK.
Leiden Mevr. A. VAN REEDT DORTLANDT—SILLEVIS.
Lisse Mej. M. VAN VRIJBERGHE DE CONINGH.
Nieuw-Helvoet . . . Mej. P. J. VAN BERGEN.
Middeltharnis de Heer G. VAN ECK AZN.
De overige Afdeelingen zijn nog niet gereed.

ZEELAND.

<i>Tholen</i>	Mevr. J. M. DE JONG—PAARDEKOPER OVERMAN, Voorz. en Prov. Afgev., Botermarkt 7, Tholen. Mej. J. J. POULUSSE, plaatsvervangend lid.
<i>Middelburg</i> :	Mej. Mr. A. BOLLE. Mej. M. JUNGUS, plaatsvervangster.
<i>Goes</i>	Mevr. HAJENIUS—SMIT.
<i>Krabbendijke</i>	Mevr. RAAYMAKERS—BAL.
<i>Oud-Vossemeer</i> ..	Mevr. VAN DER ENDE AMPTEN. Mej. RIDDERHOF, plaatsvervangster.
<i>Bruinisse</i>	Mej. GOEDBLOED.

De overige Afdeelingen wezen nog geen vaste vertegenwoordigers aan.

UTRECHT.

<i>Amersfoort</i>	Mevr. J. E. VAN LELYVELD—VAN DER WIJCK, Voorz.
<i>Baarn</i>	Mej. C. VAN DORP, Secr.
<i>Zeist</i>	Jonkvr. H. J. W. E. RAM, Prov. Afgev. Zeist.
<i>Beesd</i>	Mej. C. E. VAN LIEMDEN VAN DUIVENBODE.
<i>Doorn, Driebergen en Omstreken</i>	Jonkvr. J. BICKER.
<i>Geldermalsen</i>	Mej. IJ. BONNEMA.
<i>Hilversum</i>	Mevr. H. BASTERT.
<i>Soest</i>	Mevr. H. VAN ECK.
<i>Utrecht</i>	Mevr. J. VAN NOPPEN—BECKER.

LANDDAG HUIS TER HEIDE.
SPREEKSTER MEVR. BOISSEVAIN—PIJNAPPEL, 3 JUNI 1916.

OVERIJSEL.

..... Voorzitster.

Zwolle..... Mevr. VIS—RIJCKENS, Secr.

Almelo..... Mej. L. VAN HAAFTEN te Almelo, Prov. Afgev.
Mevr. TEN BRUGGENCATE—SNEEL, plaatserv. lid.

Hengelo..... Mevr. HAZEMEIJER.

Steenwijk..... Mej. BAKKER.

Goor..... Mej. THOOFT.

Verschillende Afdeelingen, zooals Ommen, Delden, Neede—Eibergen, Hatten en Epe worden voorbereid.

Noord-Brabant en Limburg zijn nog niet geconstitueerd.

De 3 Noordelijke Provinciën worden gevormd.

LIJST DER AFDEELINGEN EN SUB-AFDEELINGEN.

In de volgende rubriek worden de oprichters der afdeelingen vermeld — de eerste sprekers en de voornaamste lotgevallen. Hieruit zal blijken de ontwikkeling der afdeelingen; het werk dat verricht is en welke personen hun krachten daarvoor beschikbaar stelden.

De plaatsruimte laat echter niet toe, alle sprekers te noemen, daar verschillende dezer herhaaldelijk voor de afdeelingen optraden.

AALSMEER, 14 Juni 1911.

Opricht door: Mevr. Mensing-van Alphen. *Prop.*, Mej. Steverding.
Eerste spreekster Mevr. Boissevain—Pijnappel.

Door de afd. is de Wijkverpleging tot stand gekomen en werd bij het begin der mobilisatie een ondersteuningsfonds gesticht.
Sprekers: Mevr. van Riel—Smeenge, Mej. C. Staas, de Heer H. Groenewoud.

Tegenwoordig Bestuur:

Mevr. Mensing—van Alphen, *Pres.*, Mevr. Veer—Koudijs, *Secr.*,
Mej. van Dillewijn, *Penn.* Mevr. Bon—de Jong.

ALKMAAR, 3 October 1907.

Opgericht door: Mevr. A. Aukes—Timmers, Mevr. G. Offers—
Rink, den Heer Dr. P. J. Glasz, den Heer Dr. A. D. de Regt.
Eerste spreekster: Mevr. Wijnaendts Francken—Dyserinck.
Door de afdeeling werd buitengewoon veel gewerkt. Begonnen
werd met het oprichten eener debatingclub om de leden te leeren
in het publiek te spreken. In 1908 werd een cursus in Staats-
recht gegeven door Mr. P. Offers.
Sprekers o. a. Dr. Käthe Schirmacher, D. de Clercq, Dr. A. J. T.
Junod.

Tegenwoordig Bestuur:

Mevr. R. Prins—Vlessingh, *Pres.*, Mevr. A. Aukes—Timmers, *Secr.*,
Mej. A. Raadgreep, *Penn.*, Mevr. A. van Zuydam—Keyzer,
Mevr. J. van der Ploeg—Wever.

ALMELO, 19 Mei 1908.

Opgericht door Mej. L. van Haaften met de eerste spreekster
Mevr. Wijnaendts Francken—Dyserinck.
Vele sprekers heeft de afd. gehad. De Algemeene Vergadering
werd er in 1910 gehouden. De provinciale Landdag in 1916.
Cursussen werden gegeven over Staatsinrichting, Werkeloozenver-
zekering. Naaien.

Tegenwoordig Bestuur:

Mej. van Haaften, *Pres.*, Mevr. ten Bruggencate—Snel, *Secr.*,
Mej. L. Brandsma, *Penn.*, Mevr. Santee Landweer—Schierbeek,
Mevr. van Wijngaarden—Groen, Mevr. v. d. Werff—Prins, Mevr.
Jansen van Gelder—Willeumier.

AMERSFOORT, 9 Mei 1908.

Opgericht door: Mej. Heerma van Voss, den heer Hoog, Mevr. van Vollenhove—van Rood, Mevr. van Weezel Errens—Kiepe en den heer Rijkens.

Spreekers o. a. Dr. Fred. van Eeden, de Heer Elout, Prof. van Hamel.
Cursussen door Mr. Clara Wichmann en Dr. Gerlings.

Tegenwoordig Bestuur:

Mej. A. C. H. Roodhuijzen, *Pres.*, Mevr. T. Rissink—Nahuis,
Secr., Mej. L. Middelburg, *Penn.*, Mevr. Steinbuch—Hekmeyer,
Mevr. A. van Lelyveld—van der Wijck.

AMSTERDAM, 11 Mei 1908.

Opgericht door: Mevr. Boissevain—Pijnappel, Mej. H. Verschuur,
Mej. Dr. B. Karsten, Mej. M. van den Bergh, Mej. H. P. Lefebure.
De Heeren J. N. Bastert, Mr. Jules Keizer.

Cursussen door: Mr. Florence IJsenhoed Greveling, Dr. P. C. M. Bos.
Buitenlandsche sprekers o. a: Käthe Schirmacher, Mevr. Hanna
Isaachsen, Prof. Dr. Broda, Mevr. Valetton-Kjeldgaard.
Verschillende Kamerleden vervulden spreekbeurten.

Tegenwoordig Bestuur.

Mej. J. Westerman, *Pres.*, Mr. A. Lind, *Vice-Pres.*, Mej. A. B.
Ledeboer, *1e Secr.*, Mevr. A. M. Koek—Mulder, *2e Secr.*, Mej.
Dr. B. Karsten, *Penn.*, Mevr. J. v. Putten—Wijt, Mevr. S. Pierson-
Muntendam, Mevr. André de la Porte—Strumphler, Mr. A. J.
Fröhlich.

ABCOUDE, sub-Amsterdam, 1 Augustus 1911.

Opgericht door: den Heer en Mevrouw van Reedt Dortland.

Spreeksters: Mevr. van Eeghen—Boissevain, Mevr. Isaachsen—
Dudok van Heel.

Correspondente: Mevrouw Moinat—Kritzler.

APPINGEDAM, 11 Maart 1909.

Opgericht door Mevr. Uiterwijk—Stam en den Heer G. Kater.

Eerste spreekster: Mevr. van Ruyven—Leopold.

Cursus door Mr. G. Felix.

Tegenwoordig Bestuur.

Mr. A. F. Vos, *Pres.*, Mevr. Mr. P. C. Felix—de Boer, *Secr.*, Mevr.
G. Scheltens—Kuipers, *penn.*

ARNHEM, 19 Januari 1909.

Opgericht door: den Heer H. Goedhart Jr., Mevr. Hesselink—Baas
Becking, Mej. G. Engelberts, Mej. Couvée, den Heer J. N. van
Munster.

Eerste sprekers: Mevr. Wynaendts Francken—Dyserinck, Mr. W.
P. Werker.

Cursussen door: Mr. Dr. R. J. de Visser, Mr. Dr. Zijlstra, Mr. B.
F. Everts, Dr. Jaski.

Spreekers o. a. Hanna Isaachsen, Käthe Schirmacher, Mvr. Thier-
bach, Prof. Heijmans, Jonkvr. E. Boddaert, Mevr. Ramondt—
Hirschmann.

Tegenwoordig Bestuur:

Mej. D. Roothaan, *Pres.*, J. N. van Munster, *Vice-Pres.*, H. G.
Hesselink, *Penn.*, M. Moyel, *Secr.*, Mej. H. Gresnich.

ASSEN, 23 April 1910.

Opgericht door: Mevr. van Hall—Bierens de Haan, Mevr. Bar^{se}
van der Feltz—de Savornin Lohman, Mej. D. Baale, Mej. van Nes.
Eerste spreekster Mevr. Wijnaendts Francken—Dyserinck.
Spreeksters: Mevr. Douairière van Heerdt tot Eversberg—Quarles
van Ufford, Mej. Annie Salomons, Mej. M. Hubrecht.

Tegenwoordig Bestuur:

Mej. B. H. Wind, *Pres.*, Mej. J. de Zaayer, *Secr.-Penn.*, Mej.
A. Roosenburg.

BAARN. 28 September 1910.

Opgericht door de Afd. Hilversum. Spreker Ds. Hoevers.
Cursussen over Staathuishoudkunde, Knippen, Verbandcursus.
Sprekers o. a. Mevr. Ros—Vrijman, de Heer H. Snijders, Dr. Fr.
van Eeden.

Tegenwoordig Bestuur:

De heer K. van Wijk, *Pres.*, Mej. D. Heineken, *Vice-Pres.*, Mej.
C. van Dorp, *Secr.*, Mej. N. Boon—Hartsinck, *Penn.*, Mevr. B.
Kosters—Sleutel.

BARNEVELD, 15 October 1913.

Opgericht door: Mej. Hartog, Mej. de Leeuw, Mej. Terlet, Mej.
von Meir, den Heer Nagtegaal.
Eerste spreekster: Mej. C. Staas, *Prop.*
Verband-cursus.

Tegenwoordig Bestuur:

De Heer J. van Heuven, *Pres.*, Mevr. B. Lucas—Cretée, *Secr.*,
Mej. Terlet, *Penn.*

LUNTEREN, sub-Barneveld, April 1914.

Opgericht door de afd. Barneveld.

Tegenwoordige Correspondente: Mevr. Sobels.

BEESD, 21 April 1914.

Opgericht door Mej. C. Staas, *Prop.*

Cursus in verbandleer.

Spreekers: de heer D. de Clercq, Mej. C. Staas.

Tegenwoordig Bestuur:

Mej. E. Smits, *Pres.* en *Secr.*, Mej. H. A. C. von Kajdarsy, *Penn.*

BERGEN, 23 Januari 1916.

Opgericht door Mevr. Aukes—Timmers, afd. Alkmaar.

Eerste spreekster Mej. C. Staas, *Prop.*

Spreekster Mevr. Dre van Heerdt tot Eversberg.

Tegenwoordig Bestuur:

Mevr. Aukes—Timmers, *Pres.*, Mevr. Zuiderbaan—Blijstra, *Secr.*,

Mej. T. Meijer, *Penn.*, Mevr. Bogtman—Grootegoed.

OUD BEIJERLAND, 20 Januari 1911.

Opgericht door: Mr. J. D. Tresling, Mej. Heyboer.

Tegenwoordig Bestuur:

Mej. T. Heyboer, Mej. N. Smit.

BLOEMENDAAL, Februari 1909.

Opgericht door: Mevr. Lorentz—Kaiser, Mevr. Weerts—Druyvestein, Mevr. Richards—Schilthuis, Mej. Ré Levie.

Eerste spreekster Mevr. Wijnaendts Francken—Dyserinck.

Cursus door Mej. Mr. E. C. van Dorp.
Sprekers o. a. Dr. M. Broda, Madame Marie Popelin.
Algemeene Jaarvergadering 1915.

Tegenwoordig Bestuur:

Dre P. van Heerdt tot Eversberg—Quarles van Ufford, *Pres.*, Mej.
Ré Levie, *Secr.*, Mej. T. van Marken, *Penn.*, Mevr. Dekker—
Duyvis, Mej. Schilthuis, de heer de Wijs.

BOSKOOP, 29 Juni 1911.

Opgericht door afd. Leiden, Mevr. Lorentz—Kaiser.
Eerste spreeksters: Mevr. Wijnaendts Francken—Dyserinck, Mevr.
Boissevain—Pijnappel, Mej. Steverding, *Prop.*
Cursusavond in 1915 en 1916.
Sprekers: Mevr. Thiel—Wehrbein, de heer D. de Clercq, Mej. C. Staas.

Tegenwoordig Bestuur:

Mevr. D. A. C. Lohmann—van Essen, *Pres.*, Mej. R. A. A. van
der Veen, *1e Secr.*, Mevr. G. A. M. Roessingh—Everts, *2e Secr.*,
Mej. C. J. Sangster, *Penn.*, Mej. A. C. Bulk. *Bibl.*, Mevr. T.
van Kleef—Boer, de Heer J. H. van Straten van Nes.

BREDA, April 1907.

Opgericht door: Mevr. Jonckheer—Versteegh Meulemans en Mevr.
Granpré Molière—Gori.
Eerste spreeksters: Mevr. Wynaendts—Francken Dyserinck, Mej.
Mr. E. C. van Dorp.
Cursussen door: Mevr. Mr. Bakker—van Bosse, Mej. N. van Aller,
de Heer H. Snijders. Algemeene Jaarvergadering 1911.

Tegenwoordig Bestuur.

Mev. Jonckheer-Versteegh Meulemans, *Pres.*, Mej. C. M. Dullemond,
Secr. Mevr. Neeteson ter Meer, Mevr. James—Brandes, Mej. M.
Kruyff, Mevr. van der Hoog van Wijngaarden.

BREUKELLEN, 12 Juli 1911.

Opgericht door: Mr. W. B. Westermann, Mej. M. Bijdendijk,
Mej. M. Koning, Mej. C. Schippers, Mej. A. van Riel.
Eerste spreekster Mevr. Boissevain—Pijnappel.
Sprekers o.a. Ds. Hoevers, Mevr. Thiel Wehrhein, Mej. C. Staas.

Tegenwoordig Bestuur.

Mevrouw R. Colenbrander—Hoekstra, Mej. M. Bijdendijk, *Penn.*

LOENEN VREELAND, sub. Breukelen, 13 Juli 1911.

Opgericht door: Mevrouw Lorentz—Kaiser, Mevr. Portengen, Mej.
Steverding, *Prop.*
Eerste spreekster: Mevr. Boissevain—Pijnappel.

BRIELLE, 14 Juni 1909.

Opgericht door: Mevr. de Jong—Paardekooper Overman en Mevr.
Wijnaendts Francken—Dyserinck.
Eerste spreekster Mevrouw van Eeghen—Boissevain.
Cursus door: Dr. J. van der Meulen, Jhr. Mr. Dr. B. de Jong
van Beek en Donk.
Sprekers o.a. Mej. van Bemmelen, Mej. Peck, Mej. J. Westerman,
Dr. Fred. van Eeden, Ds. Hoevers.

Tegenwoordig Bestuur.

Mevr. Egten van Wissekerke, *Pres.*, Mej. L. M. van den Blink, *Secr.*
Mevr. Kollewijn, Mej. van Dijk, Mej. Rademaker.

BRUINISSE, 8 Februari 1911.

Opgericht door den Heer A. Boers.
Eerste spreekster Mej. Steverding, *Prop.*
De afdeeling organiseert leesavonden en laat geregeld een portefeuille
met tijdschriften circuleeren.

Tegenwoordig Bestuur.

De Heer F. C. M. van Popering, *Pres.*, Mej. A. Goedbloed, *Secr.*
Mej. A. M. Scheffelaar, *Penn.*

DELLEN, 1 Juli 1916.

Opgericht door de afd. Goor.
Eerste spreekster Mej. C. Staas, *Prop.*

Tegenwoordig Bestuur.

Mevr. Winkler Prins—van Giffen, *Pres.*, Mej. G. P. Baars, *Secr.*
Mej. A. Zeendam, *Penn.*

DELFT, Maart 1909.

Opgericht door: Mej. Venaingre, Mevr. Kop—Zeelt, Mevr. Ran-
neft—Kraus, Mevr. S. Rapp.

Tegenwoordig Bestuur:

Mej. A. Knottenbelt, *Pres.*, Mej. N. de Waard, *Secr.*, Mej. Kuy-
pers, *Vice-Pres.*, Mevr. O. A. Ankersmit—Ostveld, Mej. Tersteeg.

DIEREN—DOESBURG—EERBEEK, 9 December 1915.

Opgericht door Mej. van der Hoop.

Eerste spreekster Mej. C. Staas, *Prop.*

Tegenwoordig Bestuur.

Mevr. Opwyrd, *Pres.*, Mej. M. C. A. van der Hoop, *Secr.*, Mej. Dekker, *Penn.*, Mevr. Huiskamp, Mevr. Kroese, Mej. Meerdink, Mej. van Senden, Mej. Romijn, de heer Opwyrd.

DOETINCHEM, 26 Maart 1907.

Opgericht door Dr. A. E. Boers, B. Beins, Mej. Dr. M. J. Baale. Eerste spreeksters: Mevr. Wijnaendts Francken—Dyserinck, Mej. Mr. E. C. van Dorp.

Spreekers o. a. Mevr. Isaachsen—Dudok van Heel, Mevr. H. Isaachsen—Isaachsen, Dr. Fred. van Eeden.

Tegenwoordig Bestuur:

I. B. Themans, *Pres.*, Mej. C. G. M. Raadgreep, *Vice-Pres.*, Mej. N. G. Birkhoff, *Secr.*, Mej. J. Veenman, *Penn.*, Mevr. H. W. Bosman—Borgman, Mej. D. W. Lovink.

AALTEN, Sub-Doetinchem, 12 Februari 1914.

Opgericht door de afdeeling Doetinchem.

DINXPERLOO, Sub-Doetinchem, 8 Januari 1914.

Opgericht door de afd. Doetinchem.

TERBORG, Sub-Afdeeling Doetinchem, 2 April 1913.

Opgericht door de afd. Doetinchem.

VARSEVELD, Sub-Afdeeling Doetinchem, 3 Januari 1914.

Opgericht door de afd. Doetinchem.

ZELHEM, Sub-Afdeeling Doetinchem, 1 April 1913.

Opgericht door de afd. Doetinchem.

DOORN, 3 Juni 1915.

Opgericht door: Mevr. Dre. van Heerdt tot Eversberg, Mej. Hubrecht,
Mej. L. van Eeghen.

Eerste spreekster Mevr. Boissevain—Pijnappel.

Tegenwoordig Bestuur:

Eerc-pres. Baronesse van Zuylen van Nijeveld, Mevr. Bicker—
van Marwijk—Kooy *Pres.*, Mej. L. O. A. van Eeghen, *Vice-Pres.*,
Jonkvr. J. Bicker, *Secr.*, Jonkvr. van Citters, *Bibl.*, de heer
Preijs, *Penn.*, Mej. M. Hubrecht, Mevr. Hooft—de Pesters,
Mevr. van Loon—Tachard, Mej. Mangers, Mevr. Hermans,
Mevr. Pauw van Wieldrecht.

DRONRIJP, 3 Februari 1916.

Opgericht door Mej. C. Staas, *Prop.*

Spreekster Mej. M. Hubrecht. Hulp bij Drankbestrijding. Naai-cursus.

Tegenwoordig Bestuur:

Mevr. Bleeker-Zuur, *Pres.*, Mej. Rameier, *Vice-Pres.*, Mej. S.
Sijtsma, *Secr.*, Mej. Meier, *Penn.*, Mej. Braaksma.

EDE, 2 November 1916.

Opgericht door Mevr. Bloem, Mevr. van Tiel-den Heer van Warmelo,
den Heer Spin.

Eerste spreekster Mej. C. Staas, *Prop.*

Vraag- en debat-avonden.

Tegenwoordig Bestuur:

Mev. Zuster Koudijs, *Pres.*, Mej. J. L. Hartelust, *Secr.*, Mevr. Uittenbogerd—Duhr, *Penn.*, Mej. Bernard, *Bibl.*, Mevr. de Jong—de Vries, de Heer Noteboom, de Heer van Warmelo.

EIBERGEN en Omstreken, 17 Maart 1913.

Opgericht door: den Heer J. E. Prakke, Mevr. ter Braak-Ledeboer, de Heer J. L. T. Bouwman, Mevr. Veening—Stadt, Mej. de Geest. Spreekster Mej. C. Staas, *Prop.*.
Propaganda-avond en cursus te Neede.
Sprekers: Ds. Wempe, Mevr. van Riel—Smeenge, Mej. A. Salomons.

Tegenwoordig Bestuur:

Mevr. ten Weeme—van der Hoog, *Pres.*, Mevr. ten Weeme—van Benthem *Secr.*, Mevr. Feberwee—Ledeboer, *Penn.*, Mevr. ter Braak—Ledeboer, de Heer Duhoux.

EINDHOVEN, 2 Februari 1909.

Opgericht door Mej. Wagenaar—Hummelink, Mevr. M. Desertine.
Tegenwoordig Secretaris: de Heer C. J. van Haansbergen,

's HERTOGENBOSCH, sub-afd. Eindhoven 1910.

Correspondente Mevr. Hoogkamer—de Groot.

EPE, 21 December 1910.

Opgericht door: Mevr. Hesselink—Baas Becking, Mej. Steverding, *Prop.*.
Eerste spreker Ds. J. W. K. Hoevers.
Sprekers: o. a. Dr. Fred. van Eeden, Mevr. Itallie—van Embden.
Tentoonstelling v. d. Ver. tot Verbetering van Vr. en K. Kleeding.
Commissie opgericht voor Kindervoeding.

Tegenwoordig Bestuur:

Mej. G. Mellema, *Pres.*, Mej. A. Heeroma, *Vice-Pres.*, Mevr. E. J. van Lohuizen—van Wielink, *Secr.*, Mej. G. Heering, Mej. J. Grimmelius, *Penn.*

APELDOORN, sub Epe 1913.

Opgericht door de Afd. Epe.

VAASSEN, sub Epe 1913.

Opgericht door de Afd. Epe.

GELDERMALSEN, 28 September 1908.

Opgericht door: de Heer D. J. van Wijk, Mej. Barends, Mej. Jiskoot.

Tegenwoordig Bestuur.

Mej. IJ. Bonneind, Mej. M. van de Poll.

GIESSEN-NIEUWKERK, 14 October 1915.

Opgericht door de afdeeling Giessendam-Hardinxveld.

Eerste spreekster: Mej. C. Staas, *Prop.*

Spreekster: Mevr. Jonker-Westerveld.

Tegenwoordig Bestuur.

De Heer W. C. Rensen, Mevr. M. Ph. van Ginkel-Oosthoek, *Secr.*
Mevr. C. J. Rensen—Boelhouwer, *Penn.*

GIESSENDAM—HARDINXVELD, 5 November 1909.

Opgericht door tegenwoordig Bestuur.

Spreekers o.a. De Heer Herman Snijders, Mevr. van Riel—Smeenge.

Tegenwoordig Bestuur.

Mej. E. E. Hoogendoorn, *Pres.*, Mej. H. H. v. Houwelingen, *Secr.*

Mej. J. M. Dekker, Mej. L. Hoogendoorn.

DORDRECHT, Sub Giessendam—Hardinxveld 1910.

Mej. E. E. Hoogendoorn, *Penn.*

GORINCHEM, Sub-Giessendam—Hardinxveld 1907.

De Heer van Doorne, *Penn.*

GOES, October 1908.

Opgericht door den Heer W. Kerremans, Mej. E. Massée, Mevr.

Kakebeeke—Ochtman, De Heer J. Welleman.

Spreekster: Mevr. Wijnaendts Francken—Dyserinck.

Spreeker o.a. Mej. Marg. Meyboom, Dr. Fred. van Eeden.

Tegenwoordig Bestuur.

Mevr. v. d. Harst—Berlage, Mej. J. Rembges, Mevr. Hajenius—Smit.

GOOR, 27 Juli 1910.

Opgericht door Mevr. Uiterwijk—Stam, de Heer Mr. Uiterwijk,
Mevrouw Langeveld.

Eerste spreekster: Mevr. Wijnaendts Francken—Dyserinck.

Spreekers o.a. de Heer Elout, Mevr. Isaachsen—Dudok van Heel
Dr. Fred. van Eeden.

Tegenwoordig Bestuur.

Mej. E. Thooft, *Pres.*, Mej. R. W. E. Cats, *Secr.*, Mej. H. J.

Jalink, *Penn.* Mevr. Koning—Spitzen, Mevr. Muller Roozendaal,

Mej. Lobstein—van Engel.

GOUDA, 29 Januari 1909.

Opgericht door: Mevr. Prince—Schim van der Loeff, Mevr. IJssel de Schepper—de Ridder, Mevr. Halewijn—Westeneng, Mej. L. Brauwer.

Eerste spreekster: Mevr. Wijnaendts Francken—Dyserinck.

Cursussen door: Mr. Roodenburg, den Heer D. de Clercq, Mevr. Drucker—Helfrich.

Spreekers o.a. Prof. Kernkamp, René de Clercq, Ds. Junod.

Tegenwoordig Bestuur.

Mevr. Prince—Schim van der Loeff, Mevr. de Vouys—de Lange, *Secr.*, Mej. C. Bonte, *Penn.*, Mej. C. van Reedt—Dortland, Mr. W. J. L. van Es, Mr. M. v. d. Veur.

's GRAVENHAGE, 6 November 1907.

Opgericht door: Mej. Mr. E. C. van Dorp, Mej. van Aken.

Eerste spreekster Mej. Mr. E. C. van Dorp.

Vele cursussen en sprekers.

Tegenwoordig Bestuur:

Mevr. A. E. van Braam Houckgeest—Schroot, *Pres.*, Mr. Dr. J. J. Boasson, *Vice-Pres.*, Mej. H. H. Blaauw, *Secr.-Penn.*, Mevr. H. Bakker-Compter, Jonkvrouwe H. Schimmelpenninck van der Oye, Mej. Dr. C. M. van der Pijl, Mevr. H. E. Kasteleyn—Beyerinck, Mr. L. A. Nijpels.

GRONINGEN, 3 Mei 1910.

Opgericht door: Mej. Dr. M. E. Loke, Mevr. A. J. van Bemmelen—Paulus, Mej. Mr. N. de Boer, de Heer J. C. J. Pels Rijcken, Prof. Mr. J. Simon van der Aa.

Eerste spreeksters: Mevr. Boissevain—Pijnappel, Mej. Mr. E. C. van Dorp.

Cursussen door: Mr. Joosting, Jhr. Mr. van Berestein.

Spreekers: o. a. Mevr. Ros—Vrijman, Mevr. Ramondt—Hirschmann, Mevr. Hanna Isaachsen—Isaachsen.

Tegenwoordig Bestuur:

Prof. Mr. J. Simon van der Aa, Mevr. A. J. van Bemmelen-Paulus, *Secr.*, de Heer J. C. J. Pels Rijcken, *Penn.*, Mej. N. Liègeois.

HAARLEM, 1910.

Nieuw georganiseerd 5 April 1912 door: Mr. J. Regtdoorzee—Greup, Mr. Peereboom—Schoute, Mej. W. G. Scheer, Mevr. Risselada—Garrer, Mej. M. C. Smit.

Eerste spreekster Mevr. Boissevain—Pijnappel

Vele cursussen en vele sprekers.

Afd. Heemstede opgericht.

Tegenwoordig Bestuur:

Mevr. P. J. Willekes Macdonald—Reijnvaan *Pres.*, Mevr. L. H. Prins, *Vice-Pres.*, Mevr. G. J. Risselada—Garrer, *Secr.*, de Heer E. H. Hijmans, *Penn.*, Mevr. H. van Heel—de Vogel, Mej. M. E. Rössing.

HEEMSTEDE, sub. Haarlem, Augustus 1915.

Opgericht door de Afd. Haarlem.

HAARLEMMERMEER, 12 Juni 1911.

Opgericht door: den Heer en Mevr. van Riel—Smeenge, Mevr. Beets—Geertsema, Mej. C. Blad, de Heer W. J. Klaver.

Eerste spreekster Mevr. Boissevain—Pijnappel.
Sprekers: o. a. de Heer Roodhuijzen, Mevr. Mensing—van Alphen,
Mej. Dr. A. Baale.

Tegenwoordig Bestuur:

De Heer C. J. van Mansum, *Pres.*, Mej. C. Folmer, *Secr.*, Mevr.
van Mansum—Schotel, *Penn.*, Mej. van de Velde, de Heer Silver.

HARLINGEN, Mei 1915.

Opgericht door Mevr. Tjallingii—Busé.
Eerste spreker Dr. Fred. van Eeden.
Cursus door Mr. Andreae, Leesportefeuille.
Sprekers: o. a. Mej. Annie Salomons.

Tegenwoordig Bestuur:

Mevr. Tjallingii—Busé, *Pres.*, Mevr. van Hulst—Rieman, Mevr.
Doemes—Wichers, *Secr.*, Mevr. Posthuma—Meijs, Mevr. M.
Piron—Gielen.

HATTEM, April 1909.

Opgericht door: den Heer Sligcher, den Heer en Mevr. van Hall—
Bierens de Haan, Mevr. Temminck—de Vries, Mevr. van Hall—
Boissevain.
Eerste spreekster Mevr. Wijnaendts Francken—Dyserinck.
Sprekers o.a. Mevr. Jonker Westerveld, de Heer D. de Clercq.

Tegenwoordig Bestuur.

Mevrouw van Hall—Bierens de Haan.

HEERDE, 4 November 1911.

Opgericht door: Mej. Mellema, Mej. des Amorie van der Hoeven.
Eerste spreeksters: Mevr. Boissevain—Pijnappel, Mej. C. Staas.
Spreekster Mevr. D^{re} van Heerdt tot Eversberg.

Tegenwoordig Bestuur.

Mej. Mellema, *Pres.*, Mej. J. des Amorie van der Hoeven, *Secr.-Penn.*
De Heer G. E. van Laer, Mevr. van Riemsdijk.

HELMOND, 11 April 1910.

Opgericht door: Mej. Horn, Mej. Begeman.

Tegenwoordig Bestuur.

De Heer P. H. Begemann, De Heer Steyns, Mevr. M. Kam—
Kruselman, *Secr.-Penn.*

NIEUW-HELVOET, 27 October 1909.

Opgericht door: den Heer L. Touw, de Dames A. J. Klop, M. Bloem,
D. Root van Gelder, P. J. van Bergen.
Eerste spreekster Mevr. Lorentz—Kaiser.
Cursus door Mr. De Jong.

Tegenwoordig Bestuur.

Mej. P. J. van Bergen, *Pres.*, Mej. G. L. A. Bloem, *Penn.*, Mej.
D. Koot van Gelder.

HENGELO (O.), 29 Mei 1908.

Opgericht door Mevr. Wijnaendts Francken—Dyserinck.
Cursus door Mej. Mr. H. G. Veth.
Spreekers o.a. Dr. Vollgraff, Dr. K. Schirmacher, Jhr. E. Boddaert,
De Heer G. Sibinga Mulder, Mej. C. van Bemmelen.

Tegenwoordig Bestuur.

Mej. W. J. Royaards, *Pres.* Mej. G. D. Schönthaler, Mevr. Hazemeyer
Friesendorp, *Penn.*, Mevr. E. Kanteman—de Leef, Mevr. S.
Steenhoek—van Benthem.

HILLEGOM, 11 Januari 1911.

Opgericht door: Mevr. Lorentz Kaiser, Mej. Steverding, *Prop.*
Eerste spreeksters: Mevr. Wijnaendts Francken—Dyserinck en
Mevr. de Goey—Blom.
2 Cursussen in verbandleer en eerste hulp bij ongelukken.
Sprekers o.a. Mevr. Thiel Wehrbein, Mevr. Leliman Bosch, Dr.
van Mansum, Cora Westland, Mevr. Thierbach.

Tegenwoordig Bestuur.

Mevr. B. Langeveld—Hebbenaar, *Pres.-Secr.*, Mevr. Keur—
Wesselink, *Penn.*, Mevr. van Waveren—Hoek, Mevr. W. Velthuys—
Wilbrink, Mevr. A. Francken—van Til, Mej. B. Kok, Mej.
M. Gijsselaar.

HILVERSUM, 13 April 1908.

Opgericht door Mevr. Wijnaendts Francken—Dyserinck.
Cursus door Mej. Mr. F. IJzenhoed Grevelink.
Sprekers o.a. Dr. K. Schirmacher, Dr. Gertrud Bäumer, Ds. T.
Isaachsen, Mevr. Dr^{ce}. van Heerdt tot Eversberg.
Gooische Landdag. 1916.

Tegenwoordig Bestuur:

Mevr. de Neufville, *Pres.*, Mevr. Bastert, *Vice-Pres.*, Mej. Ten
Hoet, *Secr.*, de Heer Hoebé, *Penn.*, Mej. Bekenkamp.

HOOGEVEEN, 8 October 1913.

Opgericht door: Mej. J. Pet, Mr. J. Meursing

Eerste spreekster Mej. C. Staas, *Prop.*

Cursus door Mr. J. Meursing. Kookcursus. Landdag 1916.

Tegenwoordig Bestuur:

Mej. F. Staal, Mej. T. v. d. Ley, Mevr. Nijhoff, Mej. B. de Jongh, de Heer Uiterwijk, Mevr. Reilingh-Lodewijks, *Secr.*

KAMPEN, Mei 1909.

Opgericht door: Mevr. Niemeijer—Scheffer, Mevr. Walkate—Stork, den Heer N. Huber, Mevr. Visser—Verdam, W. S. van de Griend—Bunk.

Eerste spreekster Mevr. Wijnaendts Francken—Dyserinck.

Debatingclub, lees-portefeuilles.

Spreekers o. a. Ds. Junod, Ida Heyermans, Ds. Hoevers.

Tegenwoordig Bestuur:

Mevr. H. van der Meulen—Burg, *Pres.*, Mevr. v. Tongeren—Bettman, Mej. T. Barendregt, Mevr. A. Priems—Overbeek.

KATWIJK, 12 Maart 1912.

Opgericht door: Mej. Heybeek, Mej. Walter, Mevr. Kraal—den Bremer.

Bestuur: Mej. Walther, Mej. P. A. Boorsma.

KOLIJNSPLAAT, 30 October 1913.

Opgericht door Mej. Staas.

Tegenwoordig Bestuur:

Mevr. E. A. van de Weele, *Secr.*, de Heer A. N. J. Thomeer, *Penn.*

KORTGENE, November 1913.

Opgericht door Mej. C. Staas.

Tegenwoordig Bestuur:

Mej. J. A. Maas, de Heer Salomé.

DE LANGSTRAAT, 8 Mei 1912.

Opgericht door Mevr. Fetter—Diehl en Mevr. Meijer—Krom.

Eerste spreekster Mej. C. Staas, *Prop.*

Tegenwoordig Bestuur:

Mevr. A. H. Fetter—Diehl, *Pres.*, Mevr. G. Meijer—Krom, *Penn.*,
Mevr. C. Torn.

LEEUWARDEN, 30 September 1916.

Opgericht door Mevr. Patijn—van Doorn, Mevr. Sas—Huber,
Mej. M. Hubrecht.

Eerste spreekster Mevr. Dre van Heerdt tot Eversberg—Quarles
van Ufford.

Cursus door Mr. R. Römer.

Spreekster Mej. A. Salomons, Mevr. James—Brandes.

Tegenwoordig Bestuur:

Mevr. R. Patijn—van Doorn, *Pres.*, Mevr. A. Uiterwijk—Stam,
Secr., Mej. A. Lucardie, *Penn.*, Mevr. Sas—Huber, Mej. B.
Harmens, Mevr. J. Overbosch—Keus, Mr. C. Uiterwijk.

LEIDEN, 15 November 1907.

Opgericht door Mevr. Lorentz—Kaiser, Mevr. Hamer—du Saar,
Mevr. Stigter—Tieleman, Mevr. Nieuwenhuis—B^{se} von Uexkull
Guldenband, Mr. A. J. Fokker, Mr. J. J. van Bolhuis.
Vele belangrijke sprekers en cursussen.
Debatingclub opgericht.

Tegenwoordig Bestuur:

Mevr. A. van Reedt Dortland—Sillevis, *Pres.*, Mevr. Meijers—
Gottschalk, *Secr.*, Mevr. B. Juynboll—Kern, *Penn.*, Prof. Mr.
J. Heeres, de Heer P. van Reedt Dortland.

VOORSCHOTEN, Sub-Leiden, Januari 1913.

Opgericht door Mej. R. Vernede.
Correspondent

BODEGRAVEN-ZWAMMERDAM, Juli 1911.

Opgericht door Dr. F. Schreuder, Mevr. Bemmink Bolt.
Tegenwoordige Correspondente Mej. Zuster Sibbelee.

LISSE, 2 Februari 1911. — SASSENHEIM, 25 Juli 1911.

Opgericht door de Afdeling Hillegom.
Eerste spreekster Mevr. C. A. J. de Goey—Blom.
Spr. o. a. Mevr. Isaachsen—Dudok van Heel, Mevr. Langeveld—
Hebbenaar, Mevr. Thiel—Wehrbein.

Tegenwoordig Bestuur:

Mevr. A. Blok—Duyvis, *Pres.*, de heer D. Fortuyn, Mevr. Kingma
—Keukenmeester, Mevr. G. H. Volkersz—Brakke, *Sec.*, de Heer
Vreeken, *Penn.*

MAASTRICHT, 13 Mei 1909.

Opgericht door Mej. Adèle Schaap, Mej. Leonie Roebroeck, Mej. Marie Waszink, Mej. Jeanne Defèsche, Mr. A. Waszink.
Eerste spreekster Mevr. Wijnaendts Francken—Dyserinck.
Cursus door Mr. Clara Wichmann.
Sprekers o.a. Mevr. van Itallie—van Embden, Mevr. Thierbach, Ds. Junod, de heer D. de Clercq. Ds. Koetsveld.

Tegenwoordig Bestuur:

Mej. H. J. M. Boots, *Pres.*, Mevr. Bartelink—Wisselink, *Sec.*,
Mevr. Hendriksz—Hellwig, *Penn.*, Mevr. Nievergeld—Klijnen,
Mej. B. van Itallie, Mej. G. Vos.

MIDDELBURG, September 1909.

Opgericht door: den Heer L. A. E. van der Ley, Mej. E. Cramer.
Eerste spreker de Heer G. Nijpels.
Cursus door den Heer Herman Snijders.
Sprekers o.a. Mevr. Lorentz—Kaiser, Mej. Mr. Anne Bolle, Mej. van Eck, Jonkvrouw van Citters, Mevr. Itallie van Embden.

Tegenwoordig Bestuur.

Mej. Mr. Anne Bolle, *Pres.*, De Heer L. A. E. van der Ley, *Secr.*
Mej. M. M. Jungius, Mej. A. J. van Konijnenburg, De Heer J. P. Ph. Doorenbos.

MIDDELHARNIS, 1908.

Opgericht door: den Heer G. van Eck, Mej. Meyer.
Corresp. De Heer G. van Eck.

GOEREE (sub-Middelharnis), April 1913.

Opgericht door Mej. C. Staas.

OOLTGENSPLAAT (Sub-Middelharnis), April 1913.

Opgericht door Mej. C. Staas.

Tegenwoordige Correspondente: Mej. A. Boom.

NAARDEN-BUSSUM, Mei 1908.

Opgericht door: Mevr. M. van Eeghen—Boissevain, Mevr. C. du Cellié Muller—van den Berg, Mevr. J. H. ter Brake—Grevelink, Mej. M. Bahlmann, Mevr. M. C. J. Moolenburgh—Evers.

Eerste spreekster Mevr. Wijnaendts Francken—Dyserinck.

Cursus door den Heer D. Stigter.

Spreekers o.a. Dr. Käthe Schirmacher, Dr. Gertrud Bäumer Rudolph Broda, Ds. Schermerhorn, Dr. Fred, van Eeden.

Gooische Landdag. Juli 1916.

Tegenwoordig Bestuur.

Mevr. B. Boursse—Feikema, *Pres.*, Mevr. J. H. ter Brake—Grevelink, Mevr. A. C. Schönthaler—Duys, *Secr.*, Mej. M. Bahlmann. Mevr. E. Sibinga Mulder—Muntendam, *Bibl.*

NOORDWIJK, 7 Maart 1912.

Opgericht door: Mevr. Berkemeyer, Mej. de Grave, Mej. Sanders.

Tegenwoordig Correspondent de Heer de Rochefort Dijk.

Eerste spreekster Mevr. Boissevain—Pijnappel.

NUMANSDORP, 10 November 1913.

Opgericht door tegenwoordig Bestuur.

Spreekster Mej. C. Staas, *Prop.*

Spreekers o. a. de Heer D. de Clercq.

Tegenwoordig Bestuur.

Mej. Barendregt, *Pres.*, Mevr. Flohil, de Heer P. Viskil, *Secr.*,
De Heer J. de Geus, Mej. J. de Reus, *Penn.*

NIJKERK, October 1913.

Opgericht door B. J. de Leeuw.

Eerste spreekster Mej. C. Staas, *Prop.* Cursus over verbandleer.

Tegenwoordig Bestuur:

De Heer B. J. de Leeuw, *Pres.*, W. G. van Elfrinkhof—Helderman,
Sec., M. Colenbrander—Greiner, *Penn.*

NIJMEGEN, 8 Juni 1914.

Opgericht door: Mej. H. Bolle, Mevr. Hiddingh Teusk, de Heer
J. T. Houbolt, M. T. N. Baron Mulert tot de Leemcule, Mej.
D. Roothaan, Mevr. de Dre van Westerveld Sandberg—Eik van
Zuylichem, Mej. Verweij.

Eerste spreekster Mevr. Boissevain—Pijnappel.

Cursus door Mr. J. P. C. van Overstraten.

Spreekers o. a.: Prof. Kernkamp, Mr. Dr. van Geuns, Dr. F. van
Eeden.

Tegenwoordig Bestuur:

Mevr. J. Strootman—van Slingelandt, *Pres.*, Mevr. Romeijn—
Snijder, *Vice-Pres.*, Mej. L. Verweij, *Secr.*, M. T. N. Baron
Mulert tot de Leemcule, de Heer J. T. Houbolt, *Penn.*, Mevr.
de Jong-Lamme, Mej. Bolle, M. Barresse Mulert tot de Leem-
cule, Mevr. Jurgens.

OCHTEN, 20 Juni 1916.

Opgericht door: den Heer en Mevr. Houtkoper Smit, den Heer en Mevr. Booy—van Leeuwen, Mevr. van Everdingen—Duys, Mevr. van Soest—van Soest, Mevr. Derlage—Kok, Mevr. van de Pol—Boukamp, Mevr. Houtkoper—Angeren, den Heer A. W. Klare, Mej. C. Staas, *Prop.*

Cursus in het naaien en verstellen.

Tegenwoordig Bestuur;

Mevr. Houtkoper—Smit, M. v. d. Pol—Boukamp, Mevr. Kraaij—v. d. Berg.

OMMEN. 20 December 1910.

Opgericht o. a. door: Mevr. Hesselink—Baas Becking, Mevr. Goedhart van Buren.

Spreeksters: Mevr. Wijnaendts Francken, Mej. Steverding, *Prop.*

Tegenwoordig Bestuur:

Mevr. van Hunsel, *Pres.*, de Heer Bloem, Mevr. Strobosch, *Secr.*, Mevr. Grootenhuys, Mevr. Bulk.

OUD-VOSSEMEER, 9 Juni 1915.

Opgericht door de Afd. Tholen. Mevr. van den Ende—Ampt, Mevr. Wiskerke—Avé.

Eerste spreekster Mej. C. Staas, *prop.*

Cursus in het koken.

Tegenwoordig Bestuur:

Mevr. C. J. van den Ende—Ampt, *Pres.*, de heer W. van der Ploeg, *Secr.*, Mevr. J. Wiskerke Avé, *Penn.*, Mevr. M. J. Ridderhof—van Liere, Mej. M. Quist.

SINT-ANNALAND, Sub-Oud-Vossemeer, 9 Juni 1915.

Opgericht door Mej. T. P. Slager.
Corr.: Mej. J. B. Slager.

PEKELA, 16 September 1908.

Opgericht door Dr. Brouwer, Mej. D. M. van Hulten.
Tegenwoordig Bestuur:
De Heer E. J. Loman Jr., Mevr. G. Ufkes—Mulder.

RENKUM, 16 October 1916.

Opgericht door de afdeeling Arnhem.
Eerste spreekster Mej. C. Staas.
Spreker de Heer A. Koning.
Tegenwoordig Bestuur:
Mej. Polderman—Beyer, *Pres.*, Mevr. T. Koning—Cornelissen,
Secr., Mej. Lindeman, *Penn.*, Mej. B. Nanning, M. T. van Tricht.

ROTTERDAM, 11 December 1908.

Opgericht door: den Heer J. J. Pelt, Mr. Nolst Trenité.
Tegenwoordig Bestuur.
Mevr. de Jong Johns., Mevr. N. te Hennepe—Keller.

SANTPOORT, 13 Januari 1916.

Opgericht door: Mevr. Dr^e. gravin P. van Heerdt tot Eversberg
Quarles van Ufford en Mevr. Cremer—Hogan, *Eere-Presidente*.
Propaganda dag op Duin en Kruidberg.
Oprichting Bibliotheek Mej. van Runnard, *Bibl.*

Tegenwoordig Bestuur.

Mevr. Dr. J. van den Bergh van Eysinga Elias, *Pres.* Mevr. H. de Clercq—Teding van Berkhout, *Penn.*, Mej. S. van Wort, *Sec.* Mevr. S. van Veen van Veen—Bultman, Mej. M. Schneider.

SLIEDRECHT, 13 April 1916.

Opgericht door de afd. Hardinxveld: Mej. Hoogendoorn, Mej. van Houweligen, Mevr. N. Huizer—Borger.
Eerste spreekster Mej. M. Hubrecht.
Spreekster Mevr. Dr^e. van Heerdt tot Eversberg.

Tegenwoordig Bestuur.

Mevr. G. de Jong—Dekker, *Pres.*, Mevr. Huizer—Borger, Mevr. M. Zijp—Schuytemaker, *Penn.* Mevr. Huisman, *Bibl.*, Mevr. L. Boxs—van den Bosch, Mej. H. Bekker, De Heer J. A. Steynis.

SOEST, 27 Mei 1915.

Opgericht door: Mevr. van Eck, Mej. B. Moltzer.
Eerste spreekster Mej. C. Staas.

Tegenwoordig Bestuur.

Mevr. van Eck, *Pres.*, Mevr. C. M. Keyzer, *Secr.*, Mevr. Kruyff, *Penn.* Mevr. Bonne—Sterel.

STEENWIJK, 5 Maart 1909.

Opgericht door het Hoofdbestuur. Ned. Bond v. V. K.
Eerste spreker De Heer H. Kaptein.
Sprekers o.a. de Heer D. de Clercq, Mej. A. Salomons.

Tegenwoordig Bestuur.

Mr. J. van Gilse, *Pres.*, Mej. A. W. Henny, *Secr.*, Mej. J. E. S. Bakker, *Penn.*, Mevr. Fopma Wouters, *Bibl.* De Heer A. J. Vonk.

STRIJEN, 18 Februari 1914.

Opgericht door: Mej. M. den Hartog, Mej. Lammers.
Spreekster Mej. C. Staas, *Prop.*

Tegenwoordig Bestuur.

Mej. M. den Hartog, Mevr. Overbosch, Mej. Lammers, Mej. S. Zwarenstein.

THOLEN, 13 November 1912.

Opgericht door Mevr. James Brandes, Mej. C. Staas, *Prop.*
Cursussen in verbandleer. 3 Kookcursussen. Tentoonstelling Tuberculose museum.
Sprekers o.a. Dr. van Raalte, Mr. Smeenge.

Tegenwoordig Bestuur.

De Heer P. A. de Jong, *Pres.*, Mevr. J. M. de Jong—Paardekooper Overman, *Secr.*, Mej. J. J. Paulusse, Mej. J. C. van Rijssel.

BERGEN OP ZOOM, 1913.

Opgericht door de afd. Tholen en Mevr. van der Meulen—de Leeuw.
Correspondente Mevr. C. van der Meulen—de Leeuw.

ST. MAARTENSDIJK, 5 Maart 1913.

Opgericht door de afd. Tholen.
Correspondent de Heer A. Jansen.

SCHERPENISSE, September 1913.

Opgericht door Mevr. de Jong—Paardekooper—Overman.
Eerste spreekster Mej. C. Staas.
Correspondente Mej. H. A. Heijboer.

STAVENISSE, 5 Mei 1913.

Opgericht door de afd. Tholen.
Correspondente Mej. Buize.

URSEM, 22 Mei 1914.

Opgericht door: Mevr. de Geus—Wijdenes, Mej. M. M. Smit,
Mevr. L. Medemblik—de Boer, den Heer J. Medemblik.
Spreekster Mej. C. Staas, *Prop.*
Spreeker de Heer J. Medemblik, Bibl. Bloemendaal.

Tegenwoordig Bestuur:

Mej. A. Wonder, *Pres.*, de Heer J. Medemblik, *Secr.*, Mevr. L.
Medemblik—de Boer, *Penn.*, Mevr. A. Boot—Spruyt, Mevr. T.
Kok—Pluimgraaf, de Heer J. Broertjes.

UTRECHT, 15 September 1908.

Opgericht door: Mr. H. W. M. Werker, Mej. C. G. Wichmann,
Mej. C. M. Beaujon, Mr. H. Gerlings.

Tegenwoordig Bestuur:

Mevr. J. A. E. B. Meijer, *Pres.*, de Heer J. v. d. Weerd, *Secr.*,
Mevr. J. van Noppen—Becker, *Penn.*, Mej. R. Spanjaard, Mej.
Mej. Dr. F. E. M. J. Baudet, Mevr. E. Beukenkamp—Kromme,
de Heer A. O. Boom.

VALTHERMOND, 8 November 1916.

Opgericht door: Mej. Kleinenberg—Zeven, Mej. Scholtens—Wieringa, Mevr. A. E. Schut—van der Linde, Mej. Pranger, Mej. Schuringa.

Spreekster Mej. C. Staas, *Prop.*

Tegenwoordig Bestuur:

Mej. A. Kleinenberg—Zeven, *Pres.*, Mej. H. Scholtens—Wieringa, *Secr.*, de Heer A. Niemeier.

VELP, 13 November 1916.

Opgericht door de afd. Arnhem.

Spreekster Mej. C. Staas, *Prop.*

Cursus in het naaien en verstellen.

Tegenwoordig Bestuur:

Mevr. J. M. de Lang Evertsen—Ramondt, de Heer J. J. G. Verstegen, *Secr.*, Mevr. L. A. C. Nauta—Reiche, *Penn.*, Mej. H. J. C. Harteveld, Mej. C. E. A. Kantelaar.

VENLO, 16 Februari 1909.

Opgericht door: Mevr. J. Tesch—Poeschman, Mevr. T. Degens—Beute, Dr. T. Tesch, Mej. M. Zeylstra—Geluk, de Heer J. Scholtz. Eerste spreekster Mevr. Lorentz—Kaiser.

Spreekers: o. a. Mej. C. Wichmann, Mej. Dr. Baale.

Tegenwoordig Bestuur:

Mevr. W. van den Berg, *Pres.*, Mevr. G. Marringa—Mulder, *Secr.* Mej. Muysers, *Penn.*

ROERMOND Sub-Afd. Venlo, 4 October 1909.

Opgericht door Mej. Cath. Cuypers.

Correspondente Mevr. Meulmeester.

WEMELDINGE. Maart 1911.

Opgericht door: den Heer Westphal Quadekker, Mej. Zwitselaar,
Mej. Geluk—de Jong.

Tegenwoordig Bestuur:

Mej. A. Lindenbergh, Mej. S. Geluk—de Jong.

WOERDEN, 26 Mei 1911.

Opgericht door: Mevr. Slagter—Mulder, de Heer van Herwaarden.
Spreekster: Mej. Steverding, Mevr. Boissevain—Pijnappel.

Tegenwoordig Bestuur:

Mevr. Slagter—Mulder, *Pres.*, Mevr. de Goederen—Kühmel, *Secr.*

WOLFAARTSDIJK, 6 Februari 1914.

Opgericht door: den Heer Lindenburg, Mej. G. A. A. Kreeke,
Mevr. van den Ende.

Tegenwoordig Bestuur:

Mevr. van der Kreeke—Plank, Mevr. M. C. van den Ende.

IJSSELMONDE, 28 Maart 1911.

Opgericht door: Mevr. de Jongh—Kerkhof, Mej. Oostenbroek,
den Heer W. de Jongh.

Tegenwoordig Bestuur:

Mevr. D. de Jongh—Kerkhof, Mevr. de Wed. Hulsinga.

ZANDVOORT, 2 November 1915.

Opgericht door: den Heer en Mevr. Korthals Altes—Wijnstroom,
Mej. zuster Koudijs, Mevr. Rijnberk—de Nes, Mej. A. J. Kolk.
Spr. Mej. C. Staas, *Prop.*

Tegenwoordig Bestuur:

Mevr. Korthals Altes—Wijnstroom, *Pres.*, Mej. A. J. Kolk, *Secr.*,
Mej. M. Schirneck, Mej. K. de Goede, de Heer Jac. Kort-
hals—Altes.

ZEIST 29 November 1915.

Opgericht door: Mevr. J. van Romondt Vis—Baronesse Quarles
de Quarles, Mevr. J. A. Brandt, Jonkvr. H. J. W. E. Ram,
Mevr. J. Hooft—de Pesters, Mevr. M. de Pesters—Labouchère.
Mevr. N. van Notten—der Kinderen.
Spreekster Mevr. D^{re} Gravin van Heerdt tot Eversberg.
Spreekster o. a. Mevr. Boissevain—Pijnappel.
Provinciale Landdag Huis ter Heide.

Tegenwoordig Bestuur:

Mevr. J. v. Romondt—Vis, Bar^{sse} Quarles de Quarles, Mevr. J. A.
Brandt, Jonkvr. H. J. W. E. Ram, Mevr. J. Hooft—de Pesters,
Mevr. de Pesters—Labouchère, Mevr. A. van Notten der Kinderen.
Mevr. D. J. Luiking—Honig.

ZWOLLE, 20 Maart 1909.

Opgericht door Mevr. v. Eeghen—Boissevain.

Eerste spreker Mr. Werker.

Spreekers o. a. Dr. Käthe Schirmacher, Dr. Fred. van Eeden.

Algemeene Vergadering 1914.

Tegenwoordig Bestuur:

Mevr. E. Jonker—Westerveld, *Pres.*, Mevr. Vis—Rijkens, *Secr.*,

Mevr. Teding van Berkhout—van Lennep, *Penn.*, Mej. H. Löhnis,

Mevr. C. Frank—Spanjaard.

PORTRET VAN EEN ONZER LEDEN:

ZIJ HEEFT 20 JAAR ONVERMOEID VOOR HET VROUWENKIESRECHT GEWERKT.

TABEL.

DATUM EN JAAR DER OPRICHTING.	Aantal Leden b/jd. oprichting.	Tegenwoordig aantal Leden.	Mannelijke Leden.	Vrouwelijke Leden.	AFDEELINGEN EN SUB-AFDEELINGEN.
26 Maart 1907...	20	174	41	133	Doetinchem.
April 1907....	15	174	16	158	Breda.
3 October 1907..	12	250	26	224	Alkmaar.
6 November 1907	80	727	101	626	's Hage.
15 November 1907	—	262	40	222	Leiden.
1907	—	10	—	10	Gorinchem.
13 April 1908....	25	189	26	163	Hiilversum.
9 Mei 1908.....	34	92	12	80	Amersfoort.
11 Mei 1908....	19	1299	141	1158	Amsterdam.
19 Mei 1908.....	60	224	33	191	Almelo.
Mei 1908.....	18	293	43	250	Naarden-Bussum.
29 Mei 1908.....	25	167	14	153	Hengelo.
15 September 1908	34	197	18	179	Utrecht.
16 September 1908	—	16	7	9	Pekela.
28 September 1908	—	28	7	21	Geldermalsen.
1908	—	49	16	33	Middelharnis.
October 1908..	25	38	8	30	Goes.
11 December 1908	—	197	41	156	Rotterdam.
19 Januari 1909..	54	625	77	548	Arnhem.
29 Januari 1909..	31	135	20	115	Gouda.
2 Februari 1909.	—	38	9	29	Eindhoven.
16 Februari 1909.	34	46	19	27	Venlo.
Februari 1909.	10	217	38	179	Bloemendaal.
Maart 1909...	—	48	4	44	Delft.
5 Maart 1909...	16	47	11	36	Steenwijk.

11 Maart 1909 ...	14	73	14	59	Appingedam.
20 Maart 1909 ...	30	97	9	88	Zwolle.
April 1909	16	30	—	30	Hattem.
Mei 1909	—	88	7	81	Kampen.
13 Mei 1909	58	88	25	63	Maastricht.
14 Juni 1909	25	123	21	102	Brielle.
September 1909	10	67	10	47	Middelburg.
27 October 1909..	19	14	1	13	Nieuw Helvoet.
5 November 1909	16	46	15	31	Giessendam-Hardinxveld.
1910	—	11	2	9	's Bosch.
1910	—	6	—	6	Dordrecht.
5 April 1910	70	316	37	279	Haarlem.
11 April 1910	22	16	4	12	Helmond.
23 April 1910	12	38	2	36	Assen.
3 Mei 1910	45	72	20	52	Groningen.
27 Juli 1910	15	66	9	57	Goor.
28 September 1910	28	180	41	139	Baarn.
20 December 1910	19	21	2	19	Ommen.
21 December 1910	18	55	12	43	Epe.
11 Januari 1911..	24	122	24	98	Illlegom.
20 Januari 1911..	22	29	18	11	Oud Beijerland.
2 Februari 1911.	21	67	—	67	Lisse.
8 Februari 1911.	12	23	7	16	Bruinisse.
Maart 1911 ...	—	20	8	12	Wemeldinge.
28 Maart 1911 ...	—	11	2	9	IJsselmonde.
26 Mei 1911	11	14	2	12	Woerden.
12 Juni 1911	20	95	30	65	Haarlemmermeer.
14 Juni 1911	19	46	12	34	Aalsmeer.
29 Juni 1911	15	63	16	47	Boskoop.
12 Juli 1911	20	20	4	16	Breukelen.
Juli 1911	—	23	5	18	Bodegraven-Zwammerdam.

DATUM EN JAAR DER OPRICHTING.	Aantal Leden b/d. oprichting.	Tegenwoordig aantal Leden.	Mannelijke Leden.	Vrouwelijke Leden.	AFDEELINGEN EN SUB-AFDEELINGEN.
13 Juli 1911	—	6	—	6	Loenen Vreeland.
1 Augustus 1911	—	14	2	12	Abcoude.
4 October 1911..	—	15	7	8	Roermond.
4 November 1911	10	42	2	40	Heerde.
7 Maart 1912 ...	—	25	8	17	Noordwijk.
12 Maart 1912....	—	17	16	1	Katwijk.
8 Mei 1912	9	16	1	15	Langstraat.
17 October 1912..	—	13	6	7	Vaassen.
13 November 1912	23	50	—	50	Tholen.
17 December 1912	—	7	2	5	Goeree.
20 December 1912	—	7	6	1	Ooltgensplaat.
6 Januari 1913..	—	8	3	5	Voorschoten.
5 Maart 1913 ...	—	8	—	8	Sint Maartensdijk.
7 Maart 1913 ...	—	11	—	11	Bergen op Zoom.
17 Maart 1913 ...	14	40	10	30	Eibergen en Omstreken.
1 April 1913....	—	19	7	12	Zelhem.
2 April 1913....	—	17	4	13	Terborg.
12 April 1913. ..	—	29	0	29	Apeldoorn.
30 April 1913....	7	7	2	5	Scherpenisse.
5 Mei 1913	—	13	—	13	Stavenisse.
October 1913..	29	20	5	15	Nijkerk.
8 October 1913..	20	108	36	72	Hoogeveen.
15 October 1913..	14	44	4	40	Barneveld.
29 October 1913..	—	14	9	5	Kortgene.
30 October 1913..	—	8	4	4	Kolijnsplaat.

10 November 1913	20	28	9	19	Numansdorp.
3 Januari 1914..	—	15	4	11	Varsseveld.
8 Januari 1914..	—	8	—	8	Dinxperloo.
23 Januari 1914..	—	11	—	11	Lunteren.
6 Februari 1914.	—	14	8	6	Wolfaartsdijk.
12 Februari 1914.	—	5	2	3	Aalten.
18 Februari 1914.	20	15	2	13	Strijen.
21 April 1914....	11	8	1	7	Beesd.
22 Mei 1914.....	24	26	8	18	Ursem.
3 Juni 1914	72	251	18	233	Nijmegen.
6 Mei 1915	—	20	4	16	Heemstede.
21 Mei 1915	13	138	14	124	Harlingen.
27 Mei 1915	8	32	3	29	Soest.
3 Juni 1915.....	—	81	13	68	Doorn.
9 Juni 1915	34	30	13	17	Oud-Vossemeer.
9 Juni 1915	—	7	1	6	Sint Annaland.
14 October 1915..	15	22	11	11	Giessen-Nieuwkerk.
2 November 1915	34	39	3	36	Zandvoort.
29 November 1915	34	83	10	73	Zeist.
9 December 1915	30	110	13	99	Dieren D. E.
13 Januari 1916..	35	80	4	76	Santpoort.
23 Januari 1916..	10	29	0	29	Bergen.
3 Februari 1916.	18	19	1	18	Dronrijp.
13 April 1916....	22	30	5	25	Sliedrecht.
20 Juni 1916	10	11	3	8	Ochten.
1 Juli 1916	10	15	4	11	Delden.
30 September 1916	23	46	3	43	Leeuwarden.
16 October 1916..	66	80	8	72	Renkum.
2 November 1916	23	45	3	42	Ede.
13 November 1916	63	70	8	62	Velp.
18 November 1916	21	30	10	20	Valthermond.

Er is mij gevraagd u in het kort iets van mijn werk te vertellen. Bij verschijning van dit gedenkboek ben ik vijf jaar als propagandiste werkzaam voor onzen Bond.

Wanneer ik nu nog eens rustig op die vijf jaar terug blik, dan zijn het jaren geweest van onvermoeiden onafgebroken arbeid, van reizen en trekken, van Oost naar West, van Noord naar Zuid, door ons mooi Nederland, overal trachtende onze Bondsideeën te verbreiden, het maatschappelijk inzicht te verruimen.

Gemakkelijk was die taak niet, — veel décepties — veel tegenwerking uit onverstand — veel wantrouwen tegen onze ideeën — maar daartusschen als evenvele lichtpunten heerlijke, spontane steun en hulp, geboren uit dat groote gevoel van saamhoorigheid, dat in de diepste kern van ons wezen de menschen verbindt.

Ik heb mezelf dikwijls afgevraagd, of de bekoring, die van het propagandawerk uitgaat, juist niet ligt in de enorme moeilijkheden, waarmede men voortdurend te kampen heeft, moeilijkheden — die de energie stalen — moeilijkheden die ons de kleine beuzelachtige verdrietelijkheden van het leven doen vergeten — moeilijkheden die onze levenservaring verrijken.

Elk onontgonnen terrein is als een nieuwe vesting, slechts te nemen door veel overleg, veel geduld en volharding. In menig dorp ben ik een paar jaar aan het werk geweest, vóór ons Bondswerk kon beginnen. Maar bij het slagen is de voldoening dan ook des te grooter.

Heele streken van ons land zijn door ons Bondswerk in cultuur gebracht, steeds trachten wij het politiek en maatschappelijk inzicht te verruimen, de eenige goede weg om duurzame belangstelling voor Vrouwenkiesrecht te wekken. De bondsafdeeling is in veel dorpen het eenige centrum van ontwikkeling; lees- en debating-clubs worden opgericht, wetenschappelijke en practische cursussen, (zooals naai-, en kookcursussen), alom door ons initiatief gegeven.

Als de plaatsruimte het mij niet verbood, dan zou ik u nog veel van mijn werk vertellen: van het moeilijke reizen met de dikwijls

grappige intermezzi, van de vele levensgevaarlijke tochten bij mijn propaganda-omzwervingen.

Menigmaal ben ik met stormweer in een open zeilbootje de Zeeuwsche stroomen overgestoken, wanneer de golven dapper over de boot heen-sloegen. Als het den schipper dan na veel moeite eindelijk gelukt was den overkant te bereiken; dan was er een zekere katachtige behendigheid voor noodig, om tegen de glibberige, met wier bedekte steenen op te klauteren, en den wal te bereiken.

Wat al tochten te voet, of uren lang in tweewielige open karretjes langs glibberige wegen en dijken, voortdurend de kans loopende door een flinken rukwind van den dijk te worden gewipt. Doornat en verkleumd kwam ik dikwijls op de plaats van mijn bestemming aan.

Nadat ik eens op een guren stormachtigen December avond, ruim een uur heb moeten duwen en trekken aan de, in de modder weg-gezakte, wielen van een rijtuig, waarmede ik na mijn vergadering naar een naburig dorp reed, neem ik in den regentijd nooit meer vier-wielige rijtuigen.

Tot slot nog een enkele greep uit mijn herinneringen:

Een paar jaar geleden sprak ik in een dorp in het zuiden van ons land. De dorpskerk was vol mannen, maar geen enkele vrouw was komen luisteren naar hetgeen ik zou vertellen.

Ik informeerde naar de reden van dit verschijnsel, en het bleek dat de primitieve ridderlijkheid van den man nog zeer sterk in dat dorp leefde. Hij was alleen „op het gevaar” afgetrokken, hij had de vrouw

in het veilige huis achtergelaten: „Je kon immers nooit weten, wat zoo'n alleen rondtrekkende juffer kwam vertellen, veel goeds zou het zeker niet zijn.”

Het was dus aan de vrouwen verboden te gaan luisteren; de gehoorzaamheid bleek er groot — geen vrouw was te zien. Eerst luisterde men onwillig, langzaam groeide de belangstelling.

Mijn aandacht werd telkens afgeleid door een voortdurend geritsel onder het buffet en plotseling midden in mijn speech zag ik drie ernstig luisterende vrouwen-hoofden van onder het buffet opduiken, mij met open mond aanstarende — *tableau*.

Uit nieuwsgierigheid hadden zij zich onder het buffet verstopt, maar waren ondanks haar zelf zóó meegesleept door het nieuwe dat zij hoorden, dat zij hare aanwezigheid verraadden.

Enkele oogenblikken daarna, zaten ze onder groote hilariteit van het publiek gezellig vooraan in de zaal.

Het ijs was gebroken. — De vrouwen mochten voortaan naar onze vergaderingen.

Een ander maal bleek mij het eigenaardige idee dat men van ons streven heeft uit het volgende:

Op een „vraag — en debataavond” in een zeer conservatief dorp, waar velen het Vrouwenkiesrecht nog een schande vinden, kreeg ik een briefje van den volgenden inhoud:

„Uit een rib gemaakt, en dan wat te zeggen, *nooit*.”

De gemakkelijkste herinnering heb ik aan den burgemeester die

mij den veldwachter achterna zond toen hij hoorde, dat ik voor vrouwenkiesrecht in zijn dorp kwam werken.

De angst was den goeien man om het hart geslagen, hij zag de kerk al branden *) — en dacht minstens dat ik het op een aanslag op zijn kostbaar leven had gemunt.

De veldwachter volgde mij voortdurend tijdens mijn propaganda-visites, „het gevaarlijke mensch” goed in het oog houdende.

Ten slotte maakte ik een praatje met hem, over het mooie boschrijke dorp, er eenigszins ironisch bijvoegende, dat ik er zoo'n veilig gevoel had. „Ja” — antwoordde hij, „je kan hier gerust zijn, alles wat verdacht is, houden wij goed in de gaten.”

Wat mij altijd weer het meeste treft bij mijn propagandatochten, die mij zoo nauw met elke klasse van de maatschappij in aanraking brengen, dat zijn de vele verschrompelde, verdorde vrouwenlevens, zonder arbeidsvreugde, zonder doel, waarvoor iedere dag in grauwe centonigheid wegvliedt; wanneer ik ze dan vertel van den velen arbeid, van de groote levensvragen, — van ons Bondswerk, dan beginnen haar oogen even te lichten, komt er eenige belangstelling, wordt haar gedachtensfeer wat verruimd.

Een enkele keer slaag ik er in blijvende belangstelling te wekken.

*) Hij kende niet het artikel uit onze statuten: Alle leden verbinden zich door hun lidmaatschap zich bij hun propaganda voor het Vrouwenkiesrecht te onthouden van wanordelijke en gewelddadige middelen

Ook van vele gehuwde vrouwen, wordt door haar omgeving haar maatschappelijke belangstelling verstikt.

Niet licht zal ik de woorden van een beschaafde ontwikkelde vrouw vergeten: „Ik zou graag lid van uw Bond worden, ik voel er zooveel voor, maar ach! ieder jaar, die gulden contributie aan mijn man te vragen.”

Wat een levensleed achter die enkele woorden.

Het vrouwen-vraagstuk zal zich eerst in al zijn volheid kunnen ontplooien indien ook de man het in het juiste licht ziet.

„Ze begonnen iets te beseffen
van genooten te moeten wezen,
Ze konden zich niet zóó verheffen
in de vrouw een genoot te lezen.”
(Feest der gedachtenis
HENRIETTE ROLAND HOLST.)

Moge ons Bondswerk hiertoe bijdragen.

C. STAAS.

„DE PLOEGER.”

Reeds spoedig na de oprichting van den Bond deed zich de behoefte gevoelen aan een eigen orgaan, zoodat in November 1907 het eerste nummer verscheen van een correspondentieblad, dat aanvankelijk slechts zelden verschijnende, allengs veranderde in een maandelijksch blad, met eigen redactrice en administrateur.

Over den titel was al dadelijk beroering. Hoe, de Bond wilde nog ploegen, en de zaaitijd was reeds nagenoeg voorbij! Zoo luidde de critiek, en stelde daarmee helder in 't licht het verschil tusschen oudere en nieuwere richting. De titel van ons blad geeft duidelijk aan, dat de Bond zijne leden wil voorbereiden tot het vervullen van een plicht, en hoe beter de bodem voorbereid wordt, des te rijker zal de oogst zijn.

OVERZICHT DER ARTIKELEN.

Naast de berichten, betrekking hebbende op de onmiddellijke propaganda voor vrouwenkiesrecht, verschenen in 1908 levensberichten over werkzame Nederlandsche vrouwen: Jonkvr. JELTJE DE BOSCH

KEMPER, MARIE JUNGIUS, MEVR. MULLER LULOFS, MEVR. NELLIE VAN KOL, MEVR. AGNETA VAN MARKEN en MEJ. J. P. REYNVAAN.

Daarop volgden in 1909 en 1910 artikelen over de School voor Maatschappelijk werk te Amsterdam. Het Nat. Bureau voor Vrouwenarbeid, de Heldringgestichten te Zetten, de Nederlandsche Kinderbond, Stationswerk, Wijkverpleging, enz. Gaandeweg kwamen onderwerpen van den dag ter sprake, zooals het rapport der Aaneenschakelingscommissie, Voogdijraden, Arbeidsinspectie, Ongelijk loon voor mannen en vrouwen, de Ouderdoms- en Invaliditeitswet en de Vrouw en het Echtscheidingsontwerp (REGOUT).

Het kiesrecht werd niet vergeten: Hoever te gaan met Vrouwenkiesrecht, De taak der vrouw in de politieke actie, Welk soort vrouwenkiesrecht? wisselden af met besprekingen over grondwetsherziening, en nieuwe wettelijke bepalingen, waarbij vrouwen speciaal belang hadden.

In het najaar van 1913 gaf Mr. J. N. BASTERT den ploeg aan andere handen over en zien wij sinds dien tijd den naam van MEVR. S. J. PIERSON—MUNTENDAM aan het hoofd van ons blaadje prijken.

Maar mocht het stuur in andere handen zijn gekomen, het ploegen ging door. Tegenover het drijven der velen die heil

MEVR. PIERSON-MUNTENDAM

zochten in *roepen* om vrouwenkiesrecht en den Bond gebrek aan actie verwteten, verscheen een pittig artikeltje (Dec. 1913) getiteld: *Bondsactie*.

Plaatselijke keuze, Evenredige vertegenwoordiging, de Vrouw en de armenwet, berichten uit het Buitenland, vroegen de aandacht, tot de fatale oorlog ook ons werk een tijd lang stop zette, daar een ieder slechts aandacht had voor het organiseeren van hulp, en toen na 3 maanden *de Ploeger* weer uitkwam was het om te spreken over: Na den Oorlog en Anti-Oorlogsraad. En sinds dien tijd wisselen de artikelen over Grondwetsherziening, Urgentie-raden en duurzamen vrede elkander af.

En nog steeds gaat *de Ploeger* door met ploegen, steeds meerderen grond bewerkende.

Gij kunt helpen, allen die dit leest, het ploegijzer moet scherp blijven, na den Ploeger komt de Zaaier. Helpt den grond bewerken, laat u niet ontmoedigen, ploegt wat dieper, de oogst zal zooveel te heerlijker zijn en sneller opkomen naarmate wij beter voorbereiden.

Wat gij in de wintermaanden verzuimt, kunt ge in den zomer niet meer inhalen en de lente nadert.

W A A R O M ?

Wanneer ik mij nu na tien jaar afvraag hoe het kwam dat de eerste breuk in de Nederlandsche Vrouwenkiesrechtbeweging ontstond, dan is het antwoord hierop kort samengevat: „door het groote verschil in de mentaliteit van het Hoofdbestuur der Vereeniging en het handjevol uittredenden.” Nog heden draagt de Vereeniging, met haar permanent hoofdbestuur hetzelfde stempel, dat in de wacht op het Binnenhof, de daaruit blikkende verwachtingen en de uitingen van bittere teleurstelling na het — waarlijk niet gering te schatten — verkregene zoo duidelijk uitkwam. En wonderlijk genoeg: wat een der Bondsoprichtsters elf jaar geleden wenschte is door den Bond, zij het in eenigszins beperkter vorm, thans tot uitvoering gekomen, hoewel niemand van het Bondsbestuur, noch de voorstellende redactie-commissie daarvan iets wist.

Het was in den winter van 1906 dat mevrouw NIEUWENHUIS—Baresse Dr. VON UEXKÜLL GÜLDENBAND op het denkbeeld kwam dat het alleszins wenschelijk zou zijn dat de leden der V. v. V. K. (die

gedurende eenige jaren tegen de wenschen van een kleine minderheid in lid was geweest van het comité voor Algemeen Kiesrecht, maar zich daarvan weer had afgescheiden) zich eens uitspraken welke soort vrouwenkiesrecht zij eigenlijk wel wenschten, maar tevens zou men allen, die buiten de beweging stonden gelegenheid geven op verschillende lijsten te teekenen. (Voor kiesrecht aan ongehuwde vrouwen, als vrouwelijke gezinshoofden, enz.). Zodoende kreeg men een overzicht hoe de zaak eigenlijk stond en tevens een inzicht in de verschillende stroomingen. Want dat die bestonden, daar op wees ruim een half jaar later nog eens nadrukkelijk in een openbare vergadering te Leiden mev. VERSLUYS POELMAN de eerste presidente der V. v. V. K., die in de eerste negen moeilijkste jaren de leiding had en goed op de hoogte was van wat er omging in het kleine troepje van een paar duizend aanhangsters. Het hoofdbestuur moest echter van het denkbeeld-Nieuwenhuis niets hebben, was er zelfs zoo fel tegen, dat uit de afdelingsverslagen (de voorstelster zette haar plan o.a. ook in den Haag uiteen), de desbetreffende passages geschrapt werden. In het Maandblad heette het tekenend dat daardoor den tegenstanders maar „een wapen in handen” gegeven zou worden. Ik geloof niet dat in dat jaar m'n illusies omtrent de heeren politici nog groot waren en dat m'n respect met het jaar afgenomen is, behoeft nauwelijks betoog, maar hun verstandelijke capaciteiten zoo laag te taxeeren als destijds de Vereeniging deed en te meenen dat ze op die doet-als-of-middeltjes er wel in zouden vliegen, dat is toch nooit in m'n hoofd opgekomen. Als men „een

vijand" wil verschalken, dan moet men geen gebruik maken van diens eigen meest geliefde overrompel-methode.

Wel, het voorstel-Nieuwenhuis werd teruggenomen, maar het bestuur der afdeeling Leiden, dat zich met de doofpotmethode van het hoofdbestuur niet kon vereenigen, begon moeite te doen voor een omwenteling. Tegelijk met hen, doch geheel op eigen initiatief, het bestuur der afdeeling Breda. Een dergenen die daarbij om raad werden gevraagd was ondergeteekende, die zeer kortzichtig afried om te trachten een nieuw bestuur te vinden. „Dat lukt toch niet, dan komt er herrie (tot zoover was m'n diagnose juist) en als we de beruchte splijtzwam nu al in de vrouwenbeweging gaan brengen, dan is de ellende niet te overzien, want daarvoor is ze niet sterk genoeg." De ervaring heeft intusschen bewezen dat eerst met de splitsing de groote vlucht begon en op 't oogenblik is er wel niemand meer te vinden, die niet dankbaar is dat alles zoo is geloopt.

Aangenaam is het anders voor de betrokken scheurmaaksters niet geweest in de eerste paar jaar. Als de hartstochten woeden is het ontzettend moeilijk om duidelijk te maken waar het om gaat. En toch was het als men de verschillende punten maar rustig uiteenzette zoo doodeenvoudig. Daar was om te beginnen de kwestie van den seksestrijd, die zoo duidelijk te voelen was bij de meeste leidende persoonlijkheden, die door een der hoofdbestuursleden in een Gidsartikel onomwonden werd gepredikt*). Daar waren de Statuten, die aan de mannenleden alleen het actief kiesrecht toekende in zoover het personen betrof, maar hen

verbod over zaken mee te richten. (Later is dat in de V. v. V. K. veranderd.) Passief kiesrecht bezaten ze heelemaal niet en ook thans zijn ze nog daarvan uitgesloten. Wij daarentegen meenden dat we op het terrein van het openbare leven konden leeren van den meer ervaren man en zoo zocht de Bond van den aanvang af mannen in de besturen op te nemen. Voorts het deelnemen aan de politiek van den dag — in '97 '01 en '05 steunde de V. v. V. K. kamer-candidaten — waardoor men gedwongen werd als Vereenigingslid menschen aan te bevelen, wier verkiezing men om andere redenen ongewenscht vond, alleen maar omdat zoo'n candidaat voor vrouwenkiesrecht voelde. Zelfs een JOHANNA NABER, die nog vier jaar lang de V. v. V. K. trouw bleef **) verklaarde destijds openlijk *) dat dat toch ook haar te kras was ***). Dan de herkiesbaarheid der H.B. leden, waardoor het ten eenenmale onmogelijk was zittende leden weg te krijgen, de kans om een andere richting in te slaan dus was verkeken, terwijl nimmer nieuwe krachten zich leerden scholen. Dat is juist zoo'n groote verdienste van onzen Bond dat nimmer jongere krachten door zittende ouderen op den achtergrond worden gehouden. Want de vrouwenbeweging is er niet om aan enkelen een carrière te bezorgen, maar om een flink aantal vrouwen verantwoordelijk werk ook buiten haar gezin goed en met toewijding te leeren doen. Hoe meer verschillende persoonlijkheden zich afwisselend met de leiding belasten, hoe meer denkbeelden verwezenlijkt zullen worden, hoe rijker de wisselwerking tusschen werksters en werk. Niet voor onze glorie mag de beweging misbruikt worden; wij allen hebben ons hetzij voor

korter of langer tijd in dienst te stellen van de idee en goed te leeren begrijpen dat we niet onmisbaar zijn, want dat er tal van krachten bestaan, sluimerend misschien, die ons kunnen vervangen. En het getuigt van heel wat meer vertrouwen in de ideële kern der beweging als men weet heen te gaan, dan wanneer men de beroeps politici nadoet en krampachtig blijft waar men is. Zeker, wie achter de schermen keek weet dat ook in den Bond geen functionaris uit het hoofdbestuur heenging of er was een angstig gepiep: „hoe komen we in 's hemels naam aan een andere?” Maar we weten ook dat die andere er altijd weer bleek te zijn en altijd opgewassen tegen de haar soms nog vreemde taak en dat we daardoor in deze tien jaar reeds een oude garde gekweekt hebben, wier namen ja misschien geen algemeene bekendheid genieten, maar wier werken daarom niet minder zegenrijke vruchten voor de beweging afwierpen.

Ten slotte dat wat hoofdpunt was en is gebleven in den Bond: de sociale opvoeding der vrouw. Wij wisten maar al te goed hoeveel daaraan ontbrak en hoe dat volkomen terecht een struikelblok zou blijven, indien er niet aan werd tegemoetgekomen.

Zoo eenige factor geschikt was de zaak van het vrouwenkiesrecht te doen rijpen, dan was het deze. Maar dat zag de oudere beweging niet in. Immers zij was bij de scheiding overtuigd dat de invoering van haar principe nog maar een kwestie van enkele maanden was. Het ontwerp Grondwetsherziening de Meester was er, welnu van het blanco-artikel 80 naar het gewenschte doel, dat was toch maar een stapje. Zoo kregen we op de gedenkwaardige vergadering van

16 Dec. '06 — naar aanleiding waarvan we uittraden en later onze beginselen publiceerden — van het H. B. te hooren dat statutenherziening de moeite niet meer waard was voor de drie jaar die de Vereeniging nog moest blijven bestaan! En dat bij het zoo uiterst zwak staande ministerie de Meester! Maar zoo ergens dan gelooft bij de ultra's het verstand wat het hart wenscht, we hebben dat ook ditmaal vlak voor en tijdens de behandeling van art. 80 gezien. Dat de meer nuchter aangelegde gematigden zich over dergelijke dingen ergerden, ligt voor de hand, nog daargelaten dat velen onzer het zelfs onbillijk zouden gevonden hebben als het vrouwenkiesrecht reeds destijds was opgedrongen aan de tienduizende vrouwen die het niet wenschten, ten pleziere van eenige honderden voor wie het 't alleenzaligmakende scheen. Terwijl — dit zij in 't voorbijgaan op gemerkt — de sympathie met of de veroordeeling van de suffragettes bij de scheiding mede gewicht in de schaal wierp.

Ik herhaal, het is alles zoo eenvoudig. En desniettemin staande is het voor menigeen een raadsel gebleven. Misschien moet men trouwens zooals de destijds zich afscheidenden in beide milieu's een tijd lang geleefd *en gewerkt* hebben, om ten volle niet alleen de beginselen, maar ook de geheele atmosfeer van den Bond naar waarde te kunnen schatten.

Den Haag, 12 Januari '17.

W. W. F. D.

*) Door ziekte kan ik enkele officieele stukken niet opzoeken en dus geen nummers aangeven.

**) Toen trad ook zij uit, omdat de door haar in 't midden gebrachte bezwaren door haar medehoofdbestuursleden, analoog aan de zaak-Nieuwenhuis, werden getoetoept.

***) Trouwens in het Maandblad van Febr. '07 erkende een warm Vereenigingslid volmondig, dat de positie der gematigden in de Vereeniging onhoudbaar was.

**Uittreksel uit de Statuten van den Nederlandschen Bond
voor Vrouwenkiesrecht.**

Doel.

ART. 3.

De Bond stelt zich ten doel:

1^e. het vormen van een vereenigingspunt voor allen, die vrouwenkiesrecht, hetzij actief of passief alleen, hetzij actief en passief beide, voor een of meer vertegenwoordigende lichamen voorstaan:

2^e. het bevorderen van vrouwenkiesrecht door het doen ingang vinden van de meening, dat het kiesrecht niet mag onthouden worden op grond van sekse-verschil;

3^e. het bestudeeren van en het verspreiden van kennis omtrent het vraagstuk van het vrouwenkiesrecht;

4^e. het voorlichten der vrouw ten aanzien van alle vraagstukken, die voor haar, met het oog op haar toekomstige burgerschapsrechten van belang zijn.

Middelen.

ART. 4.

De Bond tracht zijn doel te bereiken door :

1^e. elken man of vrouw in de gelegenheid te stellen zijne instemming met het vrouwenkiesrecht, overeenkomstig zijne politieke inzichten, kenbaar te maken, door hetzij als lid, hetzij als voorstander tot den Bond toe te treden ;

2^e. het houden van lezingen, cursussen en vergaderingen en het uitgeven van geschriften ;

3^e. het indienen van adressen, uitsluitend in verband met art. 3 sub 2.

ART. 5.

De Bond is neutraal ten aanzien van de politieke partijen, mengt zich derhalve niet in eenige verkiezingsactie, noch stelt zich partij voor een bepaald soort van vrouwenkiesrecht of inzake economische en sociale kwesties.

Alle leden, zoowel bestuurders als gewone leden, zijn persoonlijk geheel vrij te progageeren voor eene politieke partij.

Alle leden verbinden zich door hun lidmaatschap, zich bij hunne propaganda voor het vrouwenkiesrecht te onthouden van wanordelijke en gewelddadige middelen.

ART. 7.

Leden van den Bond zijn al die mannen en vrouwen, welke met het doel van den Bond instemmen en zich bij den secretaris van het hoofdbestuur of van het afdeelingsbestuur als zoodanig opgeven.

Alle leden hebben stemrecht voor en zijn verkiesbaar tot alle in den Bond te vervullen bestuursfuncties, nadat zij voor de eerste maal hun contributie hebben voldaan.

ART. 8.

De leden verbinden zich tot eene jaarlijksche bijdrage — bij vooruitbetaling te voldoen — tot een zelf te bepalen bedrag, met een minimum van f 0.50.

ART. 10.

Leden-begunstigers zijn de leden, die zich tevens verbinden tot een jaarlijksche directe bijdrage aan het hoofdbestuur.

ART. 14 HUISH. REGL.

Leden-Begunstigers betalen een minimum bijdrage van f 2.50 aan het hoofdbestuur en ontvangen alle verslagen en stukken, die van den Bond uitgaan.

HISTORISCH OVERZICHT.

1907 — 1917.

Tien jaren.

En een gedeelte van wat de Bond zich bij de oprichting, voorstelde te bereiken, staat verwezenlijkt te worden.

Wanneer de beide Kamers der Staten-Generaal haar zegel zullen gehecht hebben aan de voorstellen tot grondwetswijziging, dan zal daarmede tevens worden uitgesproken, dat „kiesrecht niet mag onthouden worden op grond van sekseverschil”.

Het waren maar 300 leden, waarmede de Bond werd opgericht, doch onder de namen op de oprichters-circulaire waren er velen wier naam in Nederland een goeden klank had op velerlei gebied.

Wat is er dat eerste jaar hard gewerkt!

Van mannen, die zelf verdeeld waren in een oneindig aantal partijen, werd het verwijt gehoord, dat vrouwen blijk gaven ongeschikt te zijn voor de uitoefening van het kiesrecht, omdat ze niet bij elkaar wilden blijven.

Het bestuur werkte intusschen door, trachtte overal de personen op te sporen, van wie ze vermoeden konden, dat ze wel voor vrouwenkiesrecht gevoelden, maar zich niet hadden willen aansluiten bij de bestaande Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht. Met artikelen in de dagbladen en eene afzonderlijk uitgegeven brochure (Knuppel in 't hoenderhok) door Mr. E. C. v. DORP en W. WIJNAENDTS FRANKEN-DYSERINCK werd getracht het publiek in te lichten. Onvermoeid zette Mevrouw LORENTZ-KAISER het huisbezoek voort. Haar geheele optreden, kalm-overtuigend, wars van drijven, ademde zoo volkomen den geest van den Bond, dat velen reeds gewonnen konden worden bij een eerste bezoek.

Als resultaat van al het werken kon het Hoofdbestuur op de 1ste Jaarvergadering in den Haag mededeelen, dat de Bond 14 Afdeelingen telde met 800 leden.

Het waren lang niet allemaal beproefde krachten, die trachten moesten, aan het hoofd der nieuwe afdeelingen staande, deze voortuit en tot bloei te brengen.

Maar we kwamen er toch, dank zij ook de nimmer falende hulp van het H. B. en een prachtige lijst met raadgevingen voor allerlei voorkomende gevallen, benevens eene opgave van personen, die zich bereid verklaard hadden spreekbeurten te vervullen en cursussen te leiden.

1908, en Mevrouw WIJNAENDTS FRANKEN-DYSERINCK die reeds als spreekster zoo ruim had bijgedragen tot het aanvankelijk succes van den Bond, nam het voorzitterschap over van Mr. VAN DORP.

De Bond had zich intusschen aangesloten bij den nationalen Vrouwenraad. Aansluiting bij den Int. Bond voor Vrouwenkiesrecht

MEJ. MR. E. C. VAN DORP,
VOORZITSTER 1907-1908.

VOLLGRAFF) had nooit te klagen over onheusche behandeling door de Engelsche gastvrouwen.

ontmoette eenige bezwaren van dien kant, zelfs ontving de Bond geen officieele uitnoodiging tot bijwonen van het Intern. Congres hetwelk te Amsterdam gehouden werd. Wij konden er wel als publiek heen gaan, maar geen officieele vertegenwoordigster zenden, en toen eenige Bondsleden op straat brochures uitdeelden werden die haar zelfs door verbitterde vereenigingsleden uit de hand gerukt en verscheurd.

Een jaar later toen het Congres te Londen werd gehouden kregen wij wel eene uitnoodiging en de deputatie (Mevr. WIJNAENDTS—FRANCKEN, fraternal delegate, Mevr. v. EEGHEN-BOISSEVAIN, plaatsvervangster, Mevr. ISAACHSEN-DUDOK v. HEEL, Mevr. BOISSEVAIN—PIJNAPPEL, Dr. J. A.

Het congres werd gehouden van 26 April—1 Mei 1909. Het was voor de aanwezige Hollanders een schoon oogenblik, toen Mevr. VAN EEGHEN—BOISSEVAIN bij de opening der laatste zitting op het podium naar voren trad om mededeeling te doen van de geboorte van Prinses JULIANA. Hartelijk en spontaan waren de toejuichingen, en welgemeende gelukwensen werden tot ons gericht, omdat met eene regeerende Koningin en eene Prinses als troonopvolgster het wel niet anders kon, of wij zouden heel gauw het kiesrecht krijgen in Nederland!

Het verzet tegen het toelaten van een tweede vereeniging uit één land bleef gehandhaafd, tenzij die tweede er in slaagde de eerste zoover op zijde te streven, dat zij $\frac{2}{3}$ van het aantal leden der eerste vereeniging verkreeg.

Kort daarna hielden we onze 2e Jaarvergadering te Utrecht. Wij telden toen 36 afdeelingen met 1800 leden en 105 voorstanders. De

MEVR. W. WIJNAENDTS FRANCKEN-DYSERINCK
VOORZITSTER 1908-1909.

Bond had ook vasten voet gekregen in 't Zuiden van ons land, wat vóór dien nooit gelukt was. Evenals MEVR. LORENTZ—KAISER nam MEVR. JONCKHEER VERSTEEGH—MEULEMANS een werkzaam aandeel in de voorbereiding van nieuwe afdeelingen. Zulk werk geniet dikwijls minder bekendheid dan dat van de spreekster, die de afdeeling hielp oprichten, maar zonder het stille, geduldige, volhardende vóórwerken, zou succes niet mogelijk zijn.

Heette het eerst, dat de oprichting van den Bond volkomen overbodig was, nu kregen we te hooren, dat de Bond eigenlijk niet voor het kiesrecht werkte, omdat wij in de Statuten niet om *invoering* van vrouwenkiesrecht vroegen. Wie daarom vraagt, moet kunnen partij kiezen en zeggen, welk soort men wenscht. Praktisch berust eene dergelijke beslissing bij de politieke partijen. De oprichters van den Bond waren van meening, dat voor invoering van vrouwenkiesrecht meer noodig was dan de overtuiging van enkelen, dat bij het geheele volk de vooroordeelen tegen vrouwenkiesrecht weggenomen moesten worden, en dat Nederland allereerst noodig had een vereenigingspunt voor *allen*, onverschillig van wat politieke kleur, die tezamen zouden trachten het *begrip* vrouwenkiesrecht ingang te doen vinden.

In den loop der jaren heeft het dikwijls moeite gekost geen partij te kiezen, maar het beseft, dat de voortvarendsten wanneer ze weggingen niet verloren zouden gaan voor de zaak van het vrouwenkiesrecht en in een omgekeerd geval de behoudenden wel, deed altijd weer de schaal overslaan naar: de bond is neutraal ten aanzien van de politieke partijen enz.

De Bond heeft dan ook niet zijn kracht gezocht in het zenden van adressen en resoluties, maar in het ernstig voorbereiden van geheel nieuwe groepen. Er is gewerkt in streken van ons land, waar „vrouwenkiesrecht” geheel onbekend was. Daar vordert men niet snel, maar wel zeker.

Een heerlijke hulp bij de propaganda waren de spreekbeurten van Dr. KAETHE SCHIRMACHER, die 2 maal, in 1909 en in 1910 naar ons land kwam.

Omstreeks denzelfden tijd, in Dec. 1909 en Jan. 1910 spraken te Amsterdam in openbare vergaderingen voor den Bond 4 Kamerleden en 1 Gemeenteraadslid, vertegenwoordigende evenveel verschillende politieke richtingen, voorstanders van vrouwenkiesrecht, hoewel onderling verschillend over de mate waarin en het tijdstip waarop het verleend moest worden.

In 1909 traden 63 verschillende sprekers en spreeksters voor den Bond op, van wie velen meer dan eens.

Zoo konden wij in 1910 beginnen met 42 afdeelingen en 3100 leden, 136 voorstanders.

Het Hoofdbestuur kon het vele reizen en trekken niet meer zonder extra hulp af en vond in Mej. MARIE STEVERDING eene jonge kracht, bereid een deel van het propaganda-werk van hen over te nemen.

Het Int. Congres te Stockholm werd als afgevaardigde (fraternal delegate) bijgewoond door Mej. NELLA BOISSEVAIN en Mevr. ISAACHSEN-DUDOK VAN HEEL.

Verschillende buitenlandsche spreeksters traden voor onze afdelingen op; HANNA ISAACHSEN, zelve lid van den gemeenteraad in de plaats harer inwoning in Noorwegen, GERTRUD BÄUMER, MARIE POPELIN.

Wij telden zachtjes aan 57 afd. en 4200 leden, dank zij niet alleen

MEVR. M. VAN EEGHEN-BOISSEVAIN,
VOORZITSTER 1909-1912.

het werken der propagandiste maar ook van Mevr. HESSE-LINK-BAAS BECKING en den heer BARENDs, die met haar samen eene tournee ondernamen. Helaas werd Mej. STEVERDING verhinderd langer voort te gaan met haar werk en zoo werd zij met jan. 1912 opgevolgd door Mej. CHR. M. C. STAAS, die dus nu gedurende 5 jaren het afwisselende, drukke, vermoeiende leven geleid heeft, waarvan zij zelve in dit boekje verhaalt. De geschiedenis van den Bond van 1912 tot heden is ten nauwste saamgeweven met

die onzer propagandiste voor wie geen werk ooit te veel is, die altijd onvermoeid en goedgehumeurd tegenstand en bezwaren weet te over-

winnen. Eens is het gebeurd, dat men het achterlaantje, dat zij volgen moest van de vergaderzaal naar hare tijdelijke woning versperd had met prikkeldraad!

Onnadenkende baldadigheid of erger?

Het was een stikdonkere nacht, maar Mej. STAAS ontdekte het haar dreigende gevaar nog juist bijtijds en kwam zonder verdere ongevalen thuis.

De 5^e Alg. Vergadering en wij bevinden ons te Arnhem. Daar klonk het, niet op de vergadering maar op den er aan voorafgaanden feestavond: Over 10 jaar moeten wij het kiesrecht hebben, laten we proberen het over 5 jaar te krijgen!

Wat zijn er een wijze hoofden geschud over zulke van dartelen overmoed getuigende woorden! En nu? 1917 zal ons toch wel een begin brengen?

70 Afdeelingen en 5131 leden.
Wij konden niet meer volstaan met een 3 maandelijksch blaadje, *de*

MEVR. M. BOISSEVAIN-PIJNAPPEL,
VOORZITSTER 1912-1916.

Ploeger moest maandblad worden en Mr. BASTERT, die tot dien tijd met een commissie van bijstand de zaken had geleid, verklaarde zich bereid geheel alleen redactie en administratie op zich te nemen.

Als buitenlandsche spreekster begroetten wij eene Hollandsche, getrouwd met een Deen, woonachtig en werkende te Kopenhagen, Mevrouw VALETON-KJELDGAARD, terwijl MEVR. THIERBACH uit Keulen, een nieuwe vrouwenkleeding kwam demonstreeren.

Wij gingen een belangrijken te tijd gemoet.

In den Bond werden Statuten-wijzigingen voorbereid. Daarbuiten werd getracht naar samenwerking op de Tentoonstelling de Vrouw 1813—1913. 1913 Het jaar der verkiezingen in Nederland, het jaar der gewelddaden der Engelsche Suffragettes. Door het Hoofdbestuur werd een „Open Brief” gericht tot de Suffragettes, waarin zij gewezen werden op het verkeerde in haar optreden en de schadelijke gevolgen, die er voor andere landen uit voort konden vloeien „gebruikt uwe door ieder erkende energie, opofferingszin, toewijding en geestdrift op andere wijze. Dan zult gij weder de zaak steunen, die gij nu, in strijd met uwe bedoelingen tegenwerkt”. Begin Maart kwam het te verwachten antwoord van de Secretaresse der Women’s Social and Political Union: „de in Engeland bestaande toestand schrijft in de worsteling tot verkrijging van vrouwenkiesrecht gewelddadig optreden gebiedend voor.”

Op 18 Mei 1913 woei onze nieuwe vlag van het gebouw, waar wij op de Tentoonstelling onze 6de Jaarvergadering hielden. *Statuten-*

wijziging. Het voornaamste hiervan was een kleine toevoeging aan Art. 4, waardoor het mogelijk werd te adresseeren in zake vrouwenkiesrecht en een eenigszins andere redactie van Art. 5, daar de bestaande dikwijls aanleiding gaf tot verschillende uitleggingen. De overige wijzigingen waren meer van huis-

houdelijken aard.

De Bond telt thans 64 Afdeelingen, 20 sub-afdeelingen met 6029 leden. Het was n.l. wenschelijk gebleken kleine Afdeelingen een ruggesteun te geven, door ze onder de hoede der grooten te plaatsen tot ze genoeg krachten zouden vergaard hebben om geheel zelfstandig verder te gaan.

Mej. STAAS sprak op 71 vergaderingen.

Op de Tentoonstelling was een Vrouwenkiesrechtzaal ingericht, waarvan het beheer en de inrichting waren opgedragen aan Mevr. VAN BALEN—KLAAR, Vice-Pres. der Ver. v. Vr., Voorzitster, Mevr. BOISSEVAIN—PIJNAPPEL, Voorz. v. d. N. B. v. Vr., Onder-voorzitster, de Heer KEHRER, Mannenbond, Secretaris, Mevr. VAN EEGHEN—BOISSEVAIN, Bondslid, Penn., Mej. MARTINA KRAMERS, Vereenigingslid.

Wij kunnen hier niet uitwijden over al het werken in het kiesrecht-

zaaltje, er komen te veel vrouwen naar voren om ze allen te noemen. Het werd een groot succes voor het streven van den Bond en

ONS TENTJE.

na afloop in September ontving het hoofdbestuur een schrijven van de Vereeniging, waarbij formeel de vriendschap werd opgezegd, omdat

in de kiesrechtzaal een onzer brochures was verkocht, waarin het verschil tusschen Bond en Vereeniging werd uiteengezet.

In dienzelfden zomer van 1913 werd in Juni weer een Congres van den Int. Bond gehouden, waar ditmaal Mevr. VAN SCHAÏCK—VAN DER BOON heenging als fraternal delegate.

De Troonrede van 1913 behelst de mededeeling, dat Grondwets-herziening onverwijld zal worden voorbereid tot en tot *weg-neming der grondwettelijke belemmering tegen het toekennen van kiesrecht aan vrouwen.*

Reeds verschenen in *de Ploeger* artikelen over „Hoever te gaan met vrouwenkiesrecht” toen van de zijde der Vereeniging onze medewerking werd gevraagd bij een volkspetionnement voor grondwettelijke gelijkstelling en vrijwel tegelijkertijd ontving onze Bond een verzoek het volkspetionnement voor plaatselijke keuze te steunen. Gelijkstelling beteekende in 1913 algemeen kiesrecht; onder eene andere regeering zou het beperkt kiesrecht kunnen beteekenen. Liep men door zulke groote eischen te stellen niet de kans in 't geheel niets te verkrijgen? De leden bleven persoonlijk vrij al of niet te teekenen, de Bond nam officieel geen deel aan de beweging en zond geen officieele vertegenwoordigers naar de Landelijke Meeting in het Paleis voor Volksvlijt, en evenmin stelde de Bond zich partij in de zaak van plaatselijke keuze.

Intusschen kwam 2 April de Nat. Vrouwenraad bijeen en moest door het tegenstemmen van den Bond afzien van het steunen van het petitionnement.

Op de Tentoonstelling te Semarang was eene inzending van onzen Bond, waarbij gramphonisch opgenomen redevoeringen o. a. eene van Mevr. WIJNAENDTS FRANCKEN.

Zoo naderde de 7^e Jaarvergadering te Zwolle waar de volgende *motie* werd aangenomen.

„De Ned. Bond voor Vrouwenkiesrecht met vreugde kennis genomen „hebbende van het in de Troonrede uitgesproken oordeel der Regeering, „dat bij de a.s. Grondwetsherziening de grondwettelijke belemmering „tegen het verleen van kiesrecht aan de vrouwen zal worden weg- „genomen, spreekt als zijn gevoelen uit, dat op deze wijze de invoering „van vrouwenkiesrecht op *dit* oogenblik het snelst en het zekerst „bereikt wordt; spreekt het vertrouwen uit, dat de Regeering met dit „programma de bedoeling heeft het Vrouwenkiesrecht in principe in „de grondwet vast te leggen, en noodigt het H. B. uit deze gevoelens „ter kennis van Regeering en Volksvertegenwoordiging te brengen.”

Het aantal afdeelingen bedraagt thans 72, met 28 sub afd. en 7125 leden.

Mobilisatie.

Onder gewone omstandigheden zou het Bondswerk in Sept. 1914 weer met hernieuwden moed zijn opgevat, nu had men reeds in Aug. de handen vol met ander soort werk: hulp brengen waar het noodig was, beangste gemoederen tot overleg en kalmte manen.

Wij lieten den strijd voor onze Rechten tijdelijk rusten om alleen

te denken aan onzen Plicht. Mej. STAAS ging helpen bij het verzorgen der talrijke Belgische vluchtelingen te Amsterdam.

De Ploeger kwam niet uit tusschen Sept. '14 en Jan. '15. De Bond ontkwam niet aan de algemeene malaise. Het ledental ging iets achteruit, 73 afd., 28 sub afd. telden tezamen 6894 leden, een achteruitgang dus van 231. Maar reeds wisten wij, dat ons werk met nieuwen moed opgevat moest worden, omdat overal de vrouwen wakker geschud moesten worden, moesten leeren beseffen, dat haar nergens-aan-meedoen toestanden mogelijk maakte als de om ons heen woedende oorlog.

Weer kwamen wij voor een moeilijke vraag te staan. De Anti-Oorlogsraad werd opgericht, en vond veel bijval onder de leden, die iets *doen* wilden om aan te toonen, hoe zij den oorlog verfoeiden. In het Hoofdbestuur waren de meeningen verdeeld.

Eerst de Alg. Verg. raadplegen? Dat beteekende langdurig uitstel. Het sloot zich dus aan, behoudens goedkeuring van de Alg. Vergadering en die werd onthouden. Eene motie Hoogeveen luidende: „gehoord de discussies over het besluit van het H. B. tot toetreding „tot den A. O. R.;

„van oordeel, dat hoewel Art. 5 der Stat. het partij kiezen in „sociale quaesties verbiedt, het onderhavige besluit als een spontane „gevoelsuiting om mede te werken tot het verkrijgen van normale „verhoudingen, desondanks zeer wel verklaarbaar is, gaat over tot de „orde van den dag”, wordt bij acclamatie aangenomen.

Het Vrouwen-Congres lokte nog eenige discussie uit in de Ploeger. Daar bereikte ons de tijding, dat op 5 Juni de vrouwen van Denemarken het kiesrecht hadden gekregen. In de ure van naderend onheil hadden man en vrouw elkaar de hand gereikt.

De hoop op verwezenlijking kreeg nieuw voedsel. De eerste Landdag kwam 26 Juni bijeen op het landgoed Duin-en-Kruidberg.

21 Sept. 1915 De Troonrede. En 29 Oct. bracht ons eindelijk de beloofde voorstellen tot Grondwetswijziging. Aanstonds werden zij in studie genomen en toen bleek, dat er een addertje onder 't gras school. Er werd n.l. voorgesteld het Algemeen Mannenkiesrecht niet te regelen in de Kieswet maar aanstonds in de Add. Art. In Buitengewone Algemeene Vergadering bijeen op 16 Jan. 1916 besloot de Bond op dit gevaar te wijzen en te trachten het nog af te wenden door zekerheid te verkrijgen, dat vrouwenkiesrecht toch binnen bepaalden tijd zou moeten worden ingevoerd. Te dien einde werd een Adres met Toelichting aan de Tweede Kamer verzonden.

Aan

de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Met groote belangstelling nam de Nederlandsche Bond voor Vrouwenkiesrecht kennis van de ingediende ontwerpen van wet betreffende Grondwetsherziening.

Met instemming begroetten wij het voorstel tot toekenning van het passieve kiesrecht aan vrouwen.

Met voldoening zagen wij, dat voorgesteld is den grondwettelijken slagboom tegen actief Vrouwenkiesrecht weg te nemen

Wij namen voorts akte van de onzes inziens ondubbelzinnige verklaring in de toelichting, dat de wetgever ten aanzien van de geleidelijke uitbreiding van het vrouwenkiesrecht vrij behoort te blijven, waaruit volgt, dat de Regeering niet alleen den grondwettelijken slagboom wil doen wegnemen, maar den wetgever alleen ten aanzien van de modaliteit wil vrijlaten: niet of maar alleen in hoever aan de vrouw het stemrecht zal worden verleend wil het Regeeringsvoorstel aan den wetgever overlaten.

De bewoordingen evenwel van de voorgestelde artikelen 80, 127 en 143 geven volgens sommigen de boven uitgedrukte bedoeling niet volkomen, niet onbetwistbaar weer, maar zouden de vraag of aan vrouwen stemrecht zal worden gegeven ter beslissing aan den wetgever overlaten.

Wij wenschen ons niet in beschouwingen te verdiepen of deze uitleg recht van vestaan zou hebben, doch levendig ons bewust van het groot belang dat ten deze later voor verschil van gevoelen geen redelijke grond besta, nemen wij eerbiedig de vrijheid Uwe Hooge Vergadering te verzoeken, de voorgestelde artikelen 80, 127 en 143 in zoodanige bewoordingen in te kleeden, dat den wetgever alleen ten aanzien van de modaliteit vrijheid van beweging (behoudens

de bekende uitzondering), worde verleend, doch de onbetwistbare verplichting tot invoering van stemrecht voor vrouwen binnen een vastgestelden termijn in de additioneele artikelen worden vastgelegd.

De Nederlandsche Bond voor Vrouwenkiesrecht.

Het Hoofdbestuur:

M. BOISSEVAIN — PIJNAPPEL, *Presidente*.

E. FOKKER, *Vice President*.

J. REGTDOORZEE GREUP, *Penningmeester*.

W. ASSER — THORBECKE, *1e Secretaresse*.

M. DE WILDE — MONSHOUWER, *2e Secretaresse*.

M. JONKER — WESTERVELD.

H. A. VAN RIEL — SMEENGE.

B. DE JONG VAN BEEK EN DONK.

I. B. THIEMANS.

TOELICHTING.

De, bij Koninklijke Boodschap van 29 October 1915. ingediende ontwerpen van wet betreffende Grondwetsherziening, bevatten ook ten aanzien van het Vrouwenkiesrecht voorstellen aan de Staten-Generaal.

Voorgesteld wordt voortaan te lezen:

Artikel 80.

Het recht om de leden der Tweede Kamer te kiezen, wordt toegekend aan de mannelijke ingezetenen, tevens Nederlanders of door

de wet als Nederlandsche onderdanen erkend, die den door de wet te stellen leeftijd, welke niet beneden drie en twintig jaar mag zijn, hebben bereikt en aan de vrouwelijke ingezetenen, die aan gelijke voorwaarden voldoen, voor zoover de wet haar daartoe uit hoofde van niet aan het bezit van maatschappelijken welstand ontleende redenen bevoegd verklaart.

De wet bepaalt, in hoeverre de uitoefening van het kiesrecht wordt geschorst voor de militairen beneden den rang van officier bij de zee- en de landmacht voor den tijd, gedurende welken zij zich onder de wapenen bevinden.

Van de uitoefening van het kiesrecht zijn uitgesloten zij, wien dat recht bij onherroepelijk geworden rechterlijke uitspraak is ontzegd, zij, die rechtens van hun vrijheid zijn beroofd, en zij, die krachtens onherroepelijk geworden rechterlijke uitspraak wegens krankzinnigheï of zwakheid van vermogens, de beschikking of het beheer over hunne goederen hebben verloren. Aan onherroepelijke veroordeeling tot eene vrijheidsstraf van meer dan een jaar of wegens bedelarij of landlooperij, zoomede aan meer dan twee, binnen een door de wet te bepalen tijdperk vallende, onherroepelijk rechterlijke uitspraken openbare dronkenschap vaststellende, verbindt de wet tijdelijk of blijvend verlies van kiesrecht.

De verplichting om van het kiesrecht gebruik te maken kan door de wet worden opgelegd.

Artikel 127, eerste lid.

De leden der Provinciale Staten worden voor vier jaren rechtstreeks gekozen door de mannelijke ingezetenen der provincie, tevens Nederlanders of door de wet als Nederlandsche onderdanen erkend, die den door de wet te stellen leeftijd, welke niet beneden drie en

twintig jaar mag zijn, hebben bereikt, en door de vrouwelijke ingezetenen der provincie, die aan gelijke voorwaarden voldoen, voor zoover de wet haar daartoe uit hoofde van niet aan het bezit van maatschappelijken welstand ontleende redenen, bevoegd verklaart. De verkiezing geschiedt op den grondslag van evenredige vertegenwoordiging.

Tweede lid:

Het tweede, derde en vierde lid van artikel 80 zijn hierbij van toepassing.

Derde lid:

Zij treden te gelijk af en zijn dadelijk herkiesbaar.

Vierde lid:

Om lid der Provinciale Staten te kunnen zijn wordt vereischt, dat men Nederlander of door de wet als Nederlandsch onderdaan erkend en ingezetene der provincie zij, niet krachtens rechterlijke uitspraak wegens krankzinnigheid of zwakheid van vermogens, de beschikking of het beheer over zijne goederen hebbe verloren, noch van de verkiesbaarheid ontzet zij en den ouderdom van vijf en twintig jaar vervuld hebbe.

Artikel 143, eerste lid.

Aan het hoofd der gemeente staat een raad, welks leden rechtstreeks voor een bepaald aantal jaren worden gekozen door de mannelijke ingezetenen der gemeente, tevens Nederlanders of door de wet als Nederlandsche onderdanen erkend, die den door de wet te stellen leeftijd, welke niet beneden drie en twintig jaar mag zijn, hebben bereikt en door de vrouwelijke ingezetenen der gemeente, tevens Nederlanders, voor zoover de wet haar daartoe uit hoofde van niet aan het bezit van maatschappelijken welstand ontleende

redenen, bevoegd verklaart. De verkiezing geschiedt op den grondslag van evenredige vertegenwoordiging.

Tweede lid:

Het tweede, derde en vierde lid van artikel 80 zijn hierbij van toepassing.

Derde lid:

Om lid van den raad te kunnen zijn wordt vereischt, dat men Nederlander of door de wet als Nederlandsch onderdaan erkend en ingezetene der gemeente zij, niet krachtens rechterlijke uitspraak wegens krankzinnigheid of zwakheid van vermogens, de beschikking of het beheer over zijne goederen hebbe verloren, noch van de verkiesbaarheid ontzet zij en den ouderdom van drie en twintig jaren vervuld hebbe.

Duidelijk is, dat de grondwettelijke uitsluiting ten aanzien van actief en passief kiesrecht voor de vrouw wordt opgeheven.

Duidelijk is eveneens, dat de Regeeringsvoorstellen gelijkstelling voor man en vrouw ten aanzien van het actief kiesrecht niet behelzen.

De Regeering ook dit is duidelijk, aanvaardt een tusschenstelsel, dat de thans bestaande algeheele uitsluiting der vrouw verwerpt, zonder nochtans de door velen gewenschte grondwettelijke gelijkstelling van man en vrouw te aanvaarden.

Hoever gaat nu dit tusschenstelsel?

Brengt de voorgestelde tekst — en dit gelde ook voor de artikelen 127 en 143 — onmiskenbaar mede, dat de wetgever verplicht is eene regeling te maken ten aanzien van het Vrouwenkiesrecht? De voorgestelde tekst (van art. 80, 127 en 143) laat, naar ons voorkomt, ruimte voor twijfel, sluit dien althans niet uit.

Naar onze meening kan niet anders bedoeld zijn, dan den wet-

gever alleen ten aanzien van den omvang der regeling vrij te laten.

De wetgever zal vrij zijn terstond met het algemeen mannenstemrecht ook algemeen vrouwenstemrecht in te voeren. Hij is echter eveneens bevoegd aan te vangen met een invoering van een beperkt vrouwenkiesrecht, waarbij hij echter gebonden zal zijn aan de grondwettelijke voorwaarde, deze beperking niet afhankelijk te maken van het bezit van maatschappelijken welstand.

Allen vrouwen het kiesrecht te onthouden, daartoe is de wetgever niet bevoegd. Dit en geen ander kan o. i. de bedoeling van het voorgestelde Grondwetsartikel zijn.

Wij vinden voor deze meening steun in de toelichting welke onder meer zegt:

„De individualiteit der kiezers is ondergegaan in de massa. Men „zoekt de waarde van de uitspraak der kiezers in het collectieve „oordeel over beginselen van rechtsvorming, welke, getoetst aan eigen „levenservaring, als het rechtsgevoel bevredigend worden aanvaard”.

En iets verder: „Het is duidelijk, dat argumenten ontleend aan „de individueele geschiktheid der vrouwen, als verouderd en niet „ter zake dienende moeten worden ter zijde gesteld”.

En eindelijk: „Deze beschouwing leidt er toe, dat principieele „uitsluiting der vrouw niet gehandhaafd mag worden”.

Het zal veeleer de taak des wetgevers zijn vast te stellen in „hoever (er staat niet: of en in hoever) de maatschappelijke „toestanden het verleen van kiesrecht wettigen. Het laat zich „voorzien, dat de wijzigingen, die deze toestanden ondergaan, tot „geleidelijke uitbreiding van het kiesrecht zullen nopen. De „wetgever blijve te dezen aanzien (dat is dus ten aanzien van de „geleidelijke uitbreiding) geheel vrij”.

Kan ondanks al deze sterke bewijsgronden, ten aanzien van de bedoeling aan de Toelichting ontleend, een toekomstige uitlegger en toepasser van de nieuwe artikelen 80, 127 en 143 het stemrecht aan de vrouwen blijven onthouden?

Laten de bewoordingen van deze artikelen de opvatting toe, dat den wetgever de vrije hand is gelaten ten aanzien niet alleen van de mate in welke aan vrouwen het stemrecht zal worden toegekend, maar ook van de vraag of vrouwen stemgerechtigd zullen worden verklaard? Wij achten omtrent de uitlegging dier artikelen niet elken twijfel uitgesloten.

Die vraag nu is voor het actieve kiesrecht der vrouw van te groot belang, dan dat niet moet worden beproefd ten deze tot volledige klaarheid en zekerheid te geraken.

Met het oog op de aangehaalde plaatsen uit de Toelichting is geen gevaar te duchten, dat de Regeering zich zal verzetten tegen eene redactiewijziging, welke de bedoeling duidelijk en onaantastbaar weergeeft.

Eene Grondwetsherziening, welke aan de vrouwen het passief kiesrecht op denzelfden voet verleent als aan de mannen, welke het actief vrouwenkiesrecht in de Grondwet zelve onweersprekelijk vastlegt, doch alleen in de modaliteit ¹⁾ den wetgever bij de uitvoering der artikelen 80, 127 en 143 vrij laat, zou de wenschen van onzen Bond als zoodanig vervullen. Immers, in artikel 3 onzer Statuten wordt onder 2e als doel van den Bond gesteld: het doen ingang vinden van de meening, dat het kiesrecht niet onthouden mag worden op grond van sekseverschil, terwijl blijkens punt 1 van dit artikel onze Bond zich ten doel stelt „het vormen van een

1) Wijze waarop.

„vereenigingspunt voor allen, die vrouwenkiesrecht, hetzij actief of „passief alleen, hetzij actief en passief beide voor een of meer „vertegenwoordigende lichamen voorstaan.”

Juist omdat onze Bond zoodanig vereenigingspunt vormt, zal eene grondwettelijke regeling als boven is uiteengezet aan ons standpunt beantwoorden.

Dan toch zal de gelegenheid geboden worden en om in meer dan één tempo aan vrouwen kiesbevoegdheid te verleenen, of wel haar stemrecht voor de gemeenteraden op ruimer schaal te regelen, dan dat voor de Provinciale Staten, en/of voor de Staten-Generaal en om Algemeen Vrouwenkiesrecht zonder overgangsstadia in te voeren. En aan deze wenschen voldoet het door de Regeering voorgestelde, mits maar onomstootbaar vaststa, dat de wetgever het kiesrecht niet mag blijven onthouden aan de vrouw, dat hij alleen ten aanzien van den omvang van het in te voeren vrouwenkiesrecht vrij zij.

Onze wenschen voor de *nu aanstaande* Grondwetsherziening ten deze zouden derhalve geheel vervuld zijn, indien het artikel 80 (en dienovereenkomstig ook artikelen 127 en 143) aldus mochten luiden :

„Het recht om de leden der Tweede Kamer te kiezen wordt „toegekend aan de mannelijke en vrouwelijke ingezetenen, tevens „Nederlanders of door de wet als Nederlandsche onderdanen erkend, „die den door de wet te stellen leeftijd, welke noch voor mannen, „noch voor vrouwen beneden 23 jaar mag zijn, hebben bereikt.

„De wet kan nader zoodanige beperkingen stellen voor dat recht „ten aanzien van vrouwelijke ingezetenen, als noodig zal worden „geoordeeld; dat recht mag evenwel rechtstreeks noch middellijk „afhankelijk worden gesteld van het bezit van maatschappelijken „welstand”.

In het systeem van de Regeeringsontwerpen past dan bij de regeling der additioneele artikelen of eene wijziging der kieswet, waardoor overeenkomstig den Grondwettelijken eisch hetzij algemeen, hetzij beperkt vrouwenkiesrecht terstond wordt ingevoerd, of een voorschrift, dat de, in het tweede lid bedoelde, wet moet zijn ingediend binnen een bepaalden termijn na de afkondiging der wet, welke de nieuwe lezing van artikel 80 (127 en 143) bevat.

Immers de voorgestelde additioneele artikelen bevatten thans eene volledige regeling ten aanzien van het algemeen mannenkiesrecht, dat aanstonds tot uitvoering komt, zonder dat eene nadere wet daarvoor noodig is.

Voor het actieve vrouwenkiesrecht daarentegen zal in de praktijk niets gewonnen zijn, vóórdat eene herziening der kieswet zal zijn tot stand gekomen.

Daarin schuilt onmiskenbaar gevaar: Er is geene zekerheid, dat die herziening der kieswet als dan niet nog geruimen tijd kan uitblijven.

Wij meenen daarom, dat voor onzen Bond de aangewezen weg is: de propaganda voor vrouwenkiesrecht thans krachtiger dan ooit aan te vatten; de Regeeringsvoorstellen, zooals wij die opvatten, aan te bevelen en te verdedigen, maar tevens bij de Staten-Generaal (evenzeer als bij hare leden individueel) er op aan te dringen, dat indien de aangeduide twijfel inderdaad redelijken grond heeft, indien de verplichting van den wetgever tot invoering van welk vrouwenkiesrecht dan ook niet duidelijk en onaantastbaar uit den voorgestelden tekst mocht volgen, die twijfel door eene gewijzigde lezing worde opgeheven, en de invoering van Vrouwenkiesrecht althans door het stellen van een termijn worde verzekerd.

Op de kort daarop volgende Alg. Verg. in den Haag bleek de Bond de malaise van het eerste mobilisatiejaar weer te boven te zijn.

ALGEMEENE VERGADERING, HOTEL „DE WITTE BRUG”
’S GRAVENHAGE, APRIL 1916.

79 Afd. en 28 sub-afd. telden thans 8400 leden.

De commissie van enquête naar de werkzaamheden der Ned.

Vrouwen gedurende den oorlog kwam gereed met haar werk. De mogelijkheid van Statutenwijziging na aanneming der thans aanhangige grondwetswijzigingen maakte een punt van bespreking uit.

Landdagen in Gelderland, Overijssel, Utrecht, Zuid-Holland, Noord-Holland (2) en later ook in Drenthe wekten belangstelling voor het Vrouwenkiesrecht, daar ze druk bezocht werden door een groot publiek, dat wel niet dadelijk blijk van instemming geeft door lid te worden, maar waarbij de ideeën wél doorwerken.

Eene Financieele Commissie is thans aan 't werk, trachtend de middelen te vergaren noodig om in ruimen kring het ontginningswerk voort te kunnen zetten.

Afgevaardigden uit het Hoofdbestuur gingen op audiëntie bij den Minister van Binnenlandsche Zaken, bezochten de hoofden der politieke partijen, doch zonder succes, een laatste poging werd gedaan met een adres van het Hoofdbestuur, om niet.

Aan

de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Met gespannen aandacht volgen wij de redevoeringen, gehouden ter zake van een voorstel van verandering in het IIe, IIIe en IVe Hoofdstuk en in de Additioneele Artikelen der Grondwet en meer speciaal die gedeelten welke betrekking hebben op het Vrouwenkiesrecht.

LANDDAG HUIS TER HEIDE. Ds. JUNOD, 3 JUNI 1916.

Er zijn herhaaldelijk woorden gesproken, welke ons met groote erkentelijkheid vervullen.

Nochtans werd bij ons de indruk gewekt, alsof aan geen andere oplossing wordt gedacht dan hetzij vastlegging van algemeen vrouwenkiesrecht in de Grondwet, hetzij ongewijzigde aanneming der Regeeringsvoorstellen.

Mogen wij daarom eerbiedig de vrijheid nemen Uwe Hooge Vergadering er op te wijzen, dat eene groote schare bezadigde, hare roeping getrouw blijvende vrouwen in Nederland, vrouwen, die niet overvragen willen, die dus rekening houden ook met „politieke onmogelijkheid”, die sinds jaren naast de propaganda voor invoering van vrouwenkiesrecht ook de voorbereiding door ontwikkeling ter hand namen, dat ook die vrouwen het als een achteruitzetting voor de vrouw en een nadeel voor de gemeenschap zullen beschouwen, wanneer de voorstellen der Regeering geheel ongewijzigd worden aangenomen.

Al ware het slechts omdat de nieuwe kiezers allereerst zullen streven naar bevrediging van eigen lang gekoesterde wenschen, waardoor invoering van actief vrouwenkiesrecht voor langen tijd zou kunnen worden uitgesteld.

Wij hopen, dat de Kamer nog een weg zal weten te vinden om aan de rechtmatige wenschen van zoovele vrouwen tegemoet te komen.

Hetzij door bepaling van een termijn binnen welken een voorstel tot toekenning van vrouwenkiesrecht behoort te worden ingediend;

hetzij door toekenning van kiesrecht aan de vrouw op denzelfden voet als aan den man, behoudens een hogere leeftijdsgrens, welke automatisch met geregelde tusschenpoozen tot den voor mannen geëischten leeftijd wordt teruggebracht;

hetzij door toekenning van kiesrecht aan de vrouw voorloopig alleen aan een of meer der vertegenwoordigende staatkundige lichamen,

hetzij desnoods door samenvoeging van eenige der bovengenoemde beperkingen.

Het is ons bovenal er om te doen, dat een begin van uitvoering worde gemaakt.

Wij durven hier met te meer vrijmoedigheid op aan te dringen, omdat verkregen zekerheid weliswaar aan de vrouwenkiesrechtbeweging een „beproefd” agitatiemiddel zal ontnemen; de innerlijke propaganda echter: het streven de vrouwen te brengen tot een hooger peil van ontwikkeling er slechts door winnen kan: waar het gevoel van bitter onrecht wordt weggenomen, zullen de vrouwen er welbewust naar trachten zich het in haar gestelde vertrouwen waardig te toonen.

De Nederlandsche Bond voor Vrouwenkiesrecht.

Het Hoofdbestuur.

In Nov. nam de Tweede Kamer zonder hoofdelijke stemming de voorstellen der Regeering aan.

In afwachting van de Statutenwijziging, die door het aannemen

van het passief kiesrecht noodig zal worden is een „Vragenlijst” rondgezonden aan onze leden om hen er toe te bewegen zich zelf reenschap te geven ten aanzien van de wenschen, die zij koesteren ten opzichte van *invoering* van vrouwenkiesrecht.

Als vrouwen verkozen mogen worden, moeten wij bijtijds weten te zorgen voor geschikte kandidaten. Dat moeten vrouwen zijn, die de nooden van het gezin en van de maatschappij kennen, die in de praktijk van het leven geleerd hebben, wat er ontbreekt aan de samenleving. De man zal zulke vrouwen moeten verkiezen, (zal hij het doen?) maar wij kunnen al vast de aandacht vestigen op vrouwen, die ons waardig zullen kunnen vertegenwoordigen. En daarnaast moet het werk van voorlichten en voorbereiden steeds krachtiger worden voortgezet. Wij tellen thans 88 afd., met 24 sub-afd. en 9300 leden. Is het U ernst met uw wensch naar invoering van vrouwenkiesrecht, „wacht niet met willen”, steunt de beweging met hoofd en hart.

Het artikel 80 van de Grondwet, dat op 17 November 1916 zonder hoofdelijke stemming door de Tweede Kamer aangenomen werd, luidt thans wat de vrouwen betreft:

De leden der Tweede Kamer worden rechtstreeks gekozen door en door de vrouwelijke ingezetenen, die aan gelijke voorwaarden voldoen, indien en voor zoover de wet haar daartoe niet uit hoofde van aan het bezit van maatschappelijken welstand ontleende redenen kiesbevoegd verklaart.

Art. 84 wordt gelezen:

Om lid der Tweede Kamer te kunnen zijn, wordt alleen vereischt, dat men Nederlander of door de wet als Nederlandsch onderdaan erkend zij, niet krachtens rechterlijke uitspraak wegens krankzinnigheid of zwakheid van vermogens, de beschikking of het beheer over zijne goederen hebbe verloren, noch van de verkiesbaarheid ontzet zij en den ouderdom van dertig jaren vervuld hebbe.

Het actieve kiesrecht lokt ons uit de verte. In principe is de strijd gewonnen, praktisch nog niet, want tusschen „niet tegen” en „voor” gaapt nog een breede kloof.

Iedere vrouw, die nu geen kleur bekent, houdt de invoering van kiesrecht tegen, zij helpt het wapen smeden van den tegenstander, die zegt de vrouwen zelve begeeren het niet, wij mogen het haar niet opdringen. Wordt dus zelf lid, indien ge het nog niet zijt en vergenoeg u daarna niet met met de handen over elkaar het werken van anderen aan te zien, doch verspreidt onze denkbeelden om u heen, werft zelve leden, mannen en vrouwen, werkt door uw voorbeeld. Zijt ge niet welbespraakt, neem uwe kennissen dan mede om te luisteren naar anderen. Stel het niet uit met een: het kiesrecht komt er toch wel. Ons Hoofdbestuurslid VEEGENS schreef reeds in 1910 in *De Ploeger*: „Eene van het kiesrecht uitgesloten groep verkrijgt dat recht niet, zoolang ze niet blijk geeft het te verlangen”.

Toont dat verlangen dan op velerlei wijze, helpt het groote werk voleinden. Voel u zelve als een deel van uw volk, mede verantwoordelijk voor de daden van dat volk, toon wat ge kunt en . . . vraag om uw Rechten.

Januari, 1917.

M. BOISSEVAIN —
PIJNAPPEL.

„IN NAAM VAN
DE VROUWEN,
DOE OPEN DE
POORT.” -- --

Verkleinde afdruk
van een plaat uit de
Telegraaf van 22 Jan.
1910, naar aanleiding
eener openbare ver-
gadering van de Afd.
Amsterdam, van den
Ned. Bond v. Vrou-
wenkiesrecht, op 17
Januari 1910.

CITATEN UIT DE HANDELINGEN DER TWEEDE KAMER.

Verg. van 18 Oct. 1916.

(De Savornin Lohman).

..... Zoover ik en mijn vrienden zien kunnen, is er niets uit Christelijk oogpunt aan te voeren tegen het toekennen aan de vrouw van het recht om mede te werken tot samenstelling van publiekrechtelijke lichamen.

Bezwaren, ontleend aan den aard van de vrouw, zijn er evenmin in onze oogen.....

Verg. van 18 Oct. 1916.

(De Beaufort).

..... Men kan op den duur aan kringen, die wezenlijk belangstelling toonen in de publieke zaak en die het kiesrecht begeeren, dit recht moeilijk weigeren, en het is ook niet staatkundig om dit te doen.....

..... Ik meen gerust te mogen zeggen, dat men op het platteland, in vele streken van ons vaderland, de vrouwen die inderdaad het kiesrecht

verlangen, met een lantaarntje moet zoeken, evenals ik weet, dat er ook in de kringen der ontwikkelde vrouwen zeer vele vrouwen zijn, die inderdaad het kiesrecht niet verlangen.

Men zal, dunkt mij, bij de wetgeving daarmede rekening moeten houden...

Verg. van 19 Oct. 1916.

(Troelstra).

..... Wij hebben voor de medewerking aan de politiek juist de normale vrouw nodig, die de lasten van het gezin heeft gevoeld, die kinderen heeft grootgebracht, die de ziel kent van den ontwakenden mensch en die daardoor, beter dan wij mannen, kent wat er omgaat in het gemoed van zoovelen.....

.....Wij hebben nodig niet alleen de ongehuwde vrouw, die op kamers woont, maar vooral ook de vrouw uit het gezin. Wij moeten hebben verdieping van ons politieke leven. Er moet aan ons politiek werk worden toegevoegd een element, dat de vrouw heeft.

Verg. van 20 Oct. 1916.

(Tydeman).

Eventueele toelating van de vrouw tot het staatkundig terrein, reikt mijns inziens over de staatkundige beteekenis welke deze zaak heeft, heen... Ik ben altijd van meening geweest, dat het peil van de beschaving in een land zich eenigermate afspiegelt in de positie, welke de vrouw in dat land inneemt, de maatschappelijke positie, waaruit blijkt van de beteekenis, die

aan de vrouw daar en in die maatschappij wordt toegekend. En wanneer men het dan eens wordt in een land over het feit, dat het niet langer past, ook niet tegenover de met nadruk uitgesproken verlangens van zooveel ontwikkelde, hoogstaande vrouwen, ook in ruimer kring, de vrouw van het kiesrecht uit te sluiten, acht ik dat een teeken van hooger inzicht, blijk gevende van den vooruitgang en het hooger peil van de ontwikkeling van dat land.

Verg. van 24 Oct. 1916.

(Van der Voort van Zijp).

Wanneer het vrouwenkiesrecht er dan komen moet, dan zal het in de allereerste plaats moeten worden gegeven aan de gehuwde vrouw.

..... de vrouw die in de volle beteekenis van het woord naar taak vervult, die haar van Godswege is opgelegd.

Verg. van 24 Oct. 1916.

(Loeff).

..... Die quaestie (van het actief vrouwenkiesrecht) is voor ons, althans voor de over- en overgrootste meerderheid van ons, geen beginselquaestie....

..... Ik zou op het moment mijn stem onder geen voorwaarde aan de invoering van vrouwenkiesrecht geven..... Wat — laat ik zeggen — over 10 of 15 jaren noodig zal zijn, zal afhangen van den stand onzer ontwikkeling alsdan.

Verg. van 24 Oct. 1916.

(Van Leeuwen).

..... na het oorlogseinde ook Nederland komen te staan voor de geweldige taak om op elk gebied van het maatschappelijk leven nieuwe levensvormen te scheppen en de oude die goed bleken te zijn te verdedigen en te versterken. Hoe zal dit dan beter kunnen: Met de vrouwen samen of zonder haar en misschien tegenover haar staande?..... Zullen wij met die vrouwen aan de groote taak van regeneratie, van vernieuwing van de maatschappij en van alle mogelijke maatschappelijke en politieke instellingen, die na den oorlog noodig zal zijn, samenwerken?

Verg. van 27 Oct. 1916.

(Koster).

Het kan niet ontkend worden, dat iedere vertegenwoordiging, het moge dan onwillekeurig zijn, rekening houdt met haar kiezers en dat daardoor telkens weer te weinig aandacht geschonken wordt aan de rechten en belangen van de uitgesloten. het vrouwenkiesrecht komt, onafwendbaar. Het kan slechts komen als algemeen vrouwenkiesrecht.

Verg. van 2 Nov. 1916.

(Knobel).

..... en de conclusie van dit alles is; dat de Nederlandsche vrouw, gehuwd of ongehuwd, met haar eisch om kiesrecht staat op een gezonde, op een logische basis.

Verg. van 2 Nov. 1916.

(Otto).

..... Het ware te wenschen, dat thans reeds de vrouwen hier aan de discussie zouden kunnen deelnemen, want dan zouden wij van haar.... kunnen hooren, hoe die moeders denken over het zenden van haar kleine kinderen naar plaatsen op uren afstands gelegen, per tram, per spoor of per wagen, of over het van Maandag tot Zaterdag daar ergens in den kost doen van zulke kleine peuters.

Verg. van 9 Nov. 1916.

(Van Hamel).

..... Al die vrouwen, aan wie het kiesrecht zal worden toegekend, moeten inzien, dat het niet is voor haar eigen belang en niet voor klassebelangen, maar dat het is voor het algemeen landsbelang, dat deze samenwerking van man en vrouw noodig is.

..... De voorstandsters moeten de tegenstandsters trachten te overtuigen, en het is mijn vast geloof, dat dit eenmaal gebeuren zal.....

..... Ik heb in Kopenhagen kennis gemaakt met vrouwen, die in den gemeenteraad zitting hadden en mijn sympathie voor het vrouwenkiesrecht is daardoor eer versterkt dan verzwakt.

Verg. van 9 Nov. 1916.

(De Savornin Lohman).

Wanneer ik dan zie hoe de toestand van de vrouw in de laatste 40, 50 jaar is veranderd, hoeveel vrouwen werkzaam zijn in fabrieken, hoeveel

vrouwen dus direct belang hebben bij een goede regeling der zaken uit haar oogpunt — want wij kunnen niet ontkennen, dat de man de zaken meer uit zijn oogpunt bekijkt, — wanneer wij dan bovendien zien, hoeveel belangstelling de vrouwen vaak toonen in aangelegenheden van zedelijken aard — waarin wij soms minder belang stellen, — dan vraag ik: is het zoo kwaad dien invloed der vrouwen ook te doen gelden bij de verkiezingen?

Verg. van 16 Nov. 1916.

(Limburg).

Er is gesproken over het Burgerlijk Wetboek en dan wil ik als mijn meeuwing wel dit zeggen, dat ik overtuigd ben, dat bijv. de regeling van het huwelijksgoederenrecht reeds lang in deze Kamer aan de orde zou zijn geweest wanneer vrouwen in het parlement hadden gezeten. Dat dit niet gebeurd is komt niet daarvan, dat wij mannen voor die onderwerpen niets voelen, maar doordat zij minder komen binnen onze gedachtensfeer, dan wanneer wij daar iemand bij hebben die de nadeelige gevolgen van de bepalingen van dat Wetboek aan den lijve voelt en er op wijst, dat zij die voelt.

Geeft U op als Lid.

E N Q U Ê T E.

Wij hebben gemeend, dat het Nederlandsche publiek het op prijs zou stellen, de opinie te hooren, in zake vrouwenkiesrecht, van bekende Nederlanders, die hiertoe slechts zelden overgaan, in het openbaar.

Wij hebben daartoe tot een klein aantal Nederlandsche mannen en vrouwen de volgende vraag gericht:

„Hoe denkt Gij U de ontwikkeling van het Vrouwenkiesrecht-vraagstuk in Nederland, in de komende jaren?”

Mr. Dr. W. F. VAN LEEUWEN vice-president van den Raad van State schrijft ons:

Het antwoord op de vraag, hoe ik mij de ontwikkeling van het Vrouwenkiesrecht-vraagstuk in Nederland in de komende jaren denk, is niet zoo gemakkelijk te geven. De ervaring in het buitenland opgedaan geeft geen veilige richtsnoer, omdat daar de ontwikkeling onder geheel andere omstandigheden heeft plaats gehad dan zich hier te lande in de komende jaren waarschijnlijk zullen voordoen.

Het nieuwe artikel 80 van de Grondwet sluit de vrouw wel niet meer van het kiesrecht uit, maar verleent het haar niet; zij krijgt het eerst „indien en voor zoover de wet haar, niet aan het bezit van maatschappelijken welstand ontleende redenen, kiesbevoegd verklaart.”

Men dient zich dus af te vragen of er kans bestaat, dat in de eerstkomende legislatieve periode de wetgever zich met het vrouwenkiesrecht-vraagstuk zal kunnen en willen bezighouden.

Hoe de partijverhoudingen in de beide Kamers der Staten-Generaal zullen zijn na de verkiezingen, die moeten plaats vinden „op den grondslag van evenredige vertegenwoordiging”, is niet met eenige zekerheid te voorspellen, maar al neemt men aan, dat de verkiezingen een meerderheid vóór vrouwenkiesrecht zullen brengen, dan is toch nog twijfel gewettigd of het vrouwenkiesrechtvraagstuk in zijn vollen omvang aan de orde zal kunnen worden gesteld.

Die meerderheid toch zal niet eenstemmig denken over de mate waarin kiesbevoegdheid aan de vrouwen moet worden verleend. Een deel zal slechts bereid zijn de vrouwen partiël kiesbevoegd te verklaren en die bevoegdheid stap voor stap uit te breiden evenals met het mannenkiesrecht is geschied, een ander deel zal slechts willen medewerken tot de invoering van een algemeen vrouwenkiesrecht. En het zal niet gemakkelijk zijn die verschillende meeningen tot elkander te brengen, omdat er eenerzijds geen partiël kiesrecht is dat eenigen concreten vorm heeft aangenomen, behalve dan het denkbeeld om de kiesbevoegdheid aanvankelijk aan een hooger leeftijd

te verbinden, welk denkbeeld geen grooten bijval heeft ondervonden, en anderzijds bezwaar bestaat plotseling aan *alle* vrouwen zonder eenige voorbereiding kiesbevoegdheid te verleen. Bovendien zijn er voorstanders van vrouwenkiesrecht, die er voor terugdeinzen stem-*plicht* op te leggen aan alle vrouwen, waar er nog zooveel zijn, die het kiesrecht niet begeeren, zelfs moreele bezwaren hebben om het kiesrecht uit te oefenen. Maar afgescheiden van dit alles is de vraag gewettigd of Regeering en Parlement wel zooveel tijd aan het vraagstuk zullen kunnen geven als de belangrijkheid er van vordert in verband met den grooten achterstand op legislatief gebied en de noodzakelijkheid om na den oorlog, die toch wel eenmaal eindigen zal, al den beschikbaren tijd te besteden voor allerlei regelingen, die de nieuwe staat van zaken zal eischen.

Waar het derhalve op zijn minst genomen twijfelachtig is of de wetgever in de eerstkomende legislatieve periode het vrouwenkiesrecht-vraagstuk zal oplossen zullen de organisaties, die invoering van vrouwenkiesrecht beöogen wel voortgaan met te trachten de publieke opinie voor het vrouwenkiesrecht te winnen.

Dat niet alle categoriën van vrouwen die, bij invoering op dit oogenblik van algemeen vrouwenkiesrecht, kiesbevoegd zouden worden verklaard, rijp zijn voor het kiesrecht zal wel niet worden betwist, evenmin als alle categoriën van mannen daarvoor reeds rijp zijn.

Die vrouwen langzamerhand voor te bereiden en rijp te maken voor het kiesrecht en van andere vrouwen, die wel rijp kunnen

worden geacht maar een tegenzin hebben in vrouwenkiesrecht dien tegenzin weg te nemen zal eveneens wel door die organisaties worden nagestreefd. Slagen deze er in dit doel te bereiken, dan zal het voor den wetgever veel gemakkelijker worden gemaakt de vrouwen kiesbevoegd te verklaren. En daar het niet tot de onmogelijkheden behoort, dat binnen weinige jaren de publieke opinie veel gunstiger zal staan tegenover het vrouwenkiesrecht dan thans, is het niet uitgesloten dat betrekkelijk spoedig, spoediger dan men thans meent, het kiesrecht aan de vrouwen in dezelfde mate zal worden toegekend als aan de mannen.

Mevrouw H. VAN BIEMA—HIJMANS, voorzitter van den Nationalen Vrouwenraad van Nederland, antwoordt:

De vraag, hoe ik mij de ontwikkeling van het Vrouwenkiesrecht-vraagstuk in Nederland, in de komende jaren denk, is niet heel gemakkelijk te beantwoorden.

Na de debatten in de Tweede Kamer, ter gelegenheid van de Grondwetsherziening, over dit onderwerp gevoerd, kan men het vrouwenkiesrecht op zichzelf niet meer als een vraagstuk beschouwen. In hoofdzaak bleek, dat bij de tegenstanders een gevoel van tegenzin bestaat tegen de invoering ervan; de technische bezwaren die te berde werden gebracht tegen de uitoefening van het stemrecht door huis-moeders, beteekenden niet veel en verder kan men de aangevoerde argumenten met den naam „gevoelsargumenten” bestempelen.

Er is ongelukkig niets, waartegen het zoo moeilijk valt te strijden als tegen dergelijke ontastbare beletselen, waarop geen redeneering vat heeft. Rechtstreeksche propaganda vermag hier niets; wij zullen deze gevoelens den tijd moeten laten om uit te slijten.

Intusschen lijkt mij de eenige richting, waarin het vrouwenkiesrechtvraagstuk zich zal kunnen en moeten ontwikkelen, die, welke ons tot klaarheid brengt over de vraag hoe wij van dat recht, als het ons eenmaal wordt toegekend, het beste gebruik zullen maken in het belang van de gemeenschap.

De Minister CORT VAN DER LINDEN heeft gezegd, dat onze politieke opvoeding nog gemaakt moet worden. Laat ons dan de jaren, die nog moeten verloopen voor wij het einddoel hebben bereikt, gebruiken om die opvoeding te voltooien op zoodanige wijze, dat de vrouwen, als zij eenmaal kiezers zullen zijn, haar eigen kijk zullen hebben op het landsbelang en dat belang zullen weten te dienen zonder in de politiek onder te gaan.

Prof. Dr. H. A. LORENTZ schrijft:

De weg is langer dan wij gehoopt hadden en het einddoel ligt nog in het verschiet, maar zeker zal men het eenmaal bereiken; het is ondenkbaar dat het vraagstuk van het vrouwenkiesrecht weder ter zijde gesteld zou worden. Ik verlies den moed niet, vooral niet in

dezen tijd nu meer dan ooit blijkt, hoe groote behoefte de wereld heeft aan alle krachten die ten goede kunnen werken.

Mevrouw A. C. LORENTZ—KAISER schrijft:

De alleenheerschappij van verstand en kracht bracht de tegenwoordige groote ramp over Europa; het gevoel mocht in regeeringszaken niet meespreken.

Ik kan mij niet anders voorstellen dan dat in de toekomst verstand en kracht, de hulp van het gevoel zullen inroepen.

Prof. Mr. J. OPPENHEIM, lid van den Raad van State, meent:

Mijne denkbelden over de „ontwikkeling van het vrouwenkiesrechtvraagstuk in Nederland in de komende jaren” hebben niet reeds zóó vasten vorm aangenomen, dat ik over uwe vraag daarop betrekking hebbende een beslist antwoord durf geven. Wél echter meen ik stellig dat de nederlandsche wetgever, die na het tot stand komen der grondwetsherziening, de wet zal hebben te maken door de herziene artikelen 80, 127 en 143 der grondwet geëischt, het algemeen belang slecht zoude dienen en tegenover de nederlandsche vrouwen grof onrecht zoude begaan, zoo hij volstond met daarin het kiesrecht voor mannen te regelen en niet ook het vrouwenkiesrecht in die wet binnenleidde, zij het dat het hem wenschelijk mocht voorkomen dit laatste aanvankelijk

op beperkter schaal toe te kennen dan de grondwet aan mannen het kiesrecht verzekert.

Mevrouw M. G. MULLER—LULOFS

vindt de vraag hoe men zich de ontwikkeling van het vrouwenkiesrechtvraagstuk in de komende jaren denkt, niet gemakkelijk te beantwoorden. We leven in een tijd van . . . verrassingen, van plotselinge, onvoorziene en nooit vermoede gebeurtenissen, die met alle kleinschelijke berekeningen en voorspellingen jammerlijk den spot drijven.

Een andere vraag is deze: hoe men zou *wenschen*, dat het vrouwenkiesrechtvraagstuk zich in de toekomst ontwikkelde. Op deze vraag zou ik (afgezien van iedere aanduiding van technische mogelijkheden) 't volgende willen antwoorden: Algemeen vrouwenkiesrecht is, evenals algemeen mannenkiesrecht een onafwijsbare eisch der moderne beschaving en van democratisch voelen en denken. Daarom zal algemeen vrouwenkiesrecht komen, evenals algemeen mannenkiesrecht gekomen is. De vraag betreft alleen het tempo.

Nu meen ik, dat men het vraagstuk der vrouwen-emancipatie in zijn geheel — zoo nauw met dat van het vrouwenkiesrecht verbonden — geen grooter nadeel zou kunnen berokkenen dan door het tempo, waarin het algemeen vrouwenkiesrecht komende is, op alle denkbare wijzen te versnellen.

Van de vrouw, die in het openbaar werkt, wordt nu eenmaal

gevergd, dat ze alles wat ze doet, in de perfectie zal doen; bovenal alles wat ze onderneemt op een tot nog toe door haar onbetreden gebied. Ik zou het niet anders wenschen. Immers, in dien stillen eisch van superioriteit zie ik de eenige waarborg voor ons slagen.

Daarom wissche men niet uit de „lijnen van geleidelijkheid,” waarlangs het algemeen vrouwenkiesrecht komende is. Daarom worde de Gemeenteraad de kweekschool van onze Parlements-vrouwen.

Daarom ontwikkele zich de vrouw in gestadige evolutie van geest en gemoed; bereide zij zich voor op de grootsche taak, die haar wacht, door plichtsbetrachting, zoowel in het kleine als in het groote; breidele zij haar behoefte aan afwisseling; houde ze de zich eenmaal voorgestelde en aangevangen taak vast in 't oog; beschouwe ze zich als wegbereidster, als pionier van een vrouwenbestaan, dat de plicht en de gebondenheid aan een eenmaal zelfgekozen levensdoel hoog houdt, maar niet ophoudt te trachten het terrein van die plicht en die gebondenheid te verbreed en te verdiepen, van den kleinen eigen kring tot den grooten kring der gemeenschap.

De ontwikkeling van 't vrouwenkiesrechtvraagstuk kan ik niet anders zien dan in het licht van de ontwikkeling van de vrouw zelve; in de evolutie van de vrouw van het jaar 1917 met al de fouten en gebreken, die haar nog aankleven, tot de hoogstaande, fiere, zelfbewuste, onomkoopbare en onompraatbare vrouw, die eenmaal — aan haar zelve de taak om den tijd te bepalen — een sieraad zal zijn en een sterke kracht van onze Staten-Generaal.

Prof. Mr. J. SIMON VAN DER AA schrijft:

Begrijp ik de gestelde vraag goed, dan bedoelt zij niet zoozeer een ontwerp van een program van actie uit te lokken, als wel een voorspelling omtrent den loop van zaken in de naaste toekomst. Maar de onzekerheid, die in den regel voorspellingen kenmerkt, moet zich hier wel in bijzondere mate voordoen, waar immers de ontwikkeling van het vrouwenkiesrecht-vraagstuk nauw verband houdt met den gang van de algemeene politiek en de gevolgen van de aanhangige grondwetsherziening met bijbehorende wijziging van het kiesstelsel vooralsnog volkomen onberekenbaar zijn. Daarom veroorloof ik mij in plaats van een zoo vage voorspelling te wagen, als antwoord deze korte samenvatting van indrukken omtrent de situatie te geven: het besef van de rechtmatigheid van den eisch, dat aan de vrouw het actieve kiesrecht worde toegekend, is welhaast overal doorgedrongen; het begrip daarentegen van het belang, dat dit kiesrecht ook door de vrouw worde uitgeoefend, is nog te weinig verbreid en nog niet krachtig genoeg, terwijl voorts aan de geschiktheid van de vrouw voor deze taak nog in menigen kring, zelfs van voorstanders in beginsel, wordt getwijfeld. Tot opheffing van dezen twijfel en tot verbreiding en versterking van dat begrip kan het in de herziening opgenomen passief kiesrecht voor de vrouw, mits het een gelukkige toepassing vindt, grootelijks meewerken, maar daarop behoort intusschen een moedig en tactvol doorgezette propaganda stelselmatig te blijven gericht.

MARGARETHA MEIJBOOM schrijft:

Ik vermoed, dat in de eerstvolgende jaren zéér dringende economische vraagstukken misschien de zaak van het vrouwenkiesrecht op den achtergrond zullen dringen. Toch geloof ik zeker, dat juist de reactie na den oorlog sterker de behoefte aan den invloed der vrouwen in de maatschappij zal doen gevoelen.

De invoering van volledig vrouwenkiesrecht in ons land is maar een quaestie van tijd. De wereldoorlog zal die zeker verhaasten.

Dr. J. H. GUNNING Wz. schrijft:

U vraagt mij, hoe ik mij de ontwikkeling denk van het Vrouwenkiesrechtvraagstuk in Nederland in de komende jaren?

Mijn antwoord kan zeer kort zijn: L'équité est en marche et rien ne l'arrêtera.

De auteur MARCELLUS EMANTS schrijft:

Het komt mij voor, dat het intellekt wel iets ontwerpen en voorbereiden kan; maar dat alles pas tot uitvoering komt door de macht van de domheid, die zich allengs meester heeft gemaakt van het ontworpen plan. Daar nu de domheid uiterst moeilijk te doorgronden is, waag ik het niet de vraag vervat in uw brief van 30 December duidelijker te beantwoorden.

Prof. Mr. H. KRABBE geeft als zijne meening:

De ministerieele toelichting tot art. 80 der Grondwet wijst m. i. aan, langs welken weg de „ontwikkeling van het Vrouwenkiesrecht-vraagstuk” behoort plaats te grijpen.

De grondslagen, waarop naar de daarin uitgesproken beginselen, het Vrouwenkiesrecht moet rusten, zijn: óf het gezinsverband, voor zoover de vrouw daarin eene leidende plaats inneemt, óf de deelneming aan het maatschappelijk leven door vasten maatschappelijken arbeid.

Mevrouw W. A. L. ROS—VRIJMAN zegt:

Ik denk mij de ontwikkeling van het vrouwenkiesrechtvraagstuk in Nederland in de komende jaren op zijn Hollandsch, d. w. z. langzaam, héél erg langzaam.

Het vrouwenkiesrecht is, zooals wij allen weten, slechts een kwestie van tijd, maar ik geloof zeker, dat die tijd voor de meeste landen eerder zal zijn aangebroken als voor het onze. Dit is echter niet een zaak van achterlijkheid, zooals vaak verkeerd wordt geconcludeerd; veeleer is het een gevolg van onzen volksaard. We zijn nu eenmaal niet spontaan en impulsief, maar elke beweging van progressieven aard wordt van de grond af opgebouwd met groote zorg en voorzichtigheid. Dit heeft enerzijds ten gevolge, dat we dikwijls *te lang* moeten wachten op verbeteringen, anderzijds worden we veel beter voorbereid om de verbeteringen toe te passen, als ze er eenmaal

zijn. En ik geloof, dat het in deze materie (het vrouwenkiesrecht) van het grootste belang is, dat we goed en degelijk zijn voorbereid om, de toch binnen afzienbaren tijd te verkrijgen nieuwe waardigheid van staatsburger naar behooren te vervullen en er het grootst mogelijke nut mee te stichten voor de samenleving. Het vrouwenkiesrechtvraagstuk in Nederland zal daarom zeer sterk zijn eigen stempel dragen, omdat het meer gegroeid is door intellectueele overtuiging en geestelijk inzicht dan door den drang van emotie. Een beweging die op deze factoren gegrondvest wordt, is dieper geworteld en groeit daardoor langzamer, maar toont dan ook in hare vruchten de voldragenheid van dezen gezonden groei. Ik zie daarom voor de Nederlandsche vrouw als erkend staatsburgeres een schitterende toekomst tegemoet vol gelegenheden van dienst, niet alleen voor eigen land en volk maar voor de geheele beschaafde wereld.

Den Heer TH. W. VAN DER WOUDE schrijft:

Naar mijn meening zal de onverdroten voortgezette propaganda voor het Vrouwenkiesrecht ten slotte de invoering er van, volmaakt gelijk aan het mannenkiesrecht, tengevolge moeten hebben. Men moge nog een tijdlang door het opwerpen van allerlei hinderpalen dit kunnen tegenhouden, logisch inzicht en sociaal-rechtvaardigheidsgevoel moeten het eenmaal winnen van sleur en conservatisme.

Speciaal voor de nuchtermaking van ons volk verwacht ik van de

verdere ontwikkeling van het Vrouwenkiesrechtvraagstuk zeer veel. *Niet* wijl op dit oogenblik reeds de vrouw in doorsnee onbevangen zou staan tegenover de alcoholisatie der maatschappij, — helaas is bij het gros der vrouwen in dit opzicht een wanhopige onderworpenheid aan sleur en mode en een groote achterstand aan inzicht te constateeren, — doch *wel* dat zoodra zij de bevoegdheid, en dus den plicht, zal hebben te oordeelen over vraagstukken van algemeen belang, zij gemakkelijker dan de man er toe zal komen radicale maatregelen te nemen tegen het sociale gevaar, dat het alcoholisme vormt. — Zij toch lijdt, — vooral in haar kinderen, — meer onder het alcoholisme van den man dan hijzelf. Drankbestrijding is georganiseerde Moederliefde, zei de oude ADAMA VAN SCHELTEMA terecht. — De ervaring leert, in Noorwegen b.v., dat in dit opzicht nog meer te verwachten is van de *verkiesbaarheid* der vrouw, dan enkel van het *kiesrecht*.

WILLEM MENGELBERG geeft als zijne meening:

Ik denk (en hoop), dat de mannen in de komende jaren eindelijk eens zullen inzien, dat 'n „vrouw”-kiezer, in 't algemeen, evenveel van politiek zal begrijpen als 'n „man”-kiezer, en dat de *vrouw* — als mensch — evenzeer recht er op heeft door uitoefening van het kiesrecht voor hare rechten en ter verbetering harer positie in onze maatschappij, op te treden, als de man.

De Oud-Goeverneur-Generaal VAN HEUTSZ schrijft:

Met den besten wil van de wereld kan ik op dit oogenblik geen tijd vinden om de door U gedane vraag naar eisch te beantwoorden.

Bovendien interesseert de Nederlandsche politiek mij *te* weinig, om mij daarin te verdiepen.

In 't kort is mijn antwoord op uwe vraag: „Hoe denkt gij U de ontwikkeling van het Vrouwenkiesrechtvraagstuk in Nederland in de komende jaren?”

Die ontwikkeling zal naar Nederlandsche mannengewoonte, langs lijnen van geleidelijkheid gaan volgens den regel: Langzaam aan dan breekt het lijntje niet! Met *bijzonderen* nadruk op *langzaam*! De in alle opzichten *volkomen* gelijkstelling van man en vrouw, welke komen moet en komen zal, beleef ik zeer zeker niet meer.

HERINNERINGSLIJST.

1887. 23 Maart. Het woord „mannelijk” wordt ingevoegd in Art. 80 der nieuwe Grondwet met 68 tegen 15 stemmen.
1889. 28 Oct. De Vrije Vrouwenvereeniging wordt opgericht. Zij dient in 1893 een adres in zake Vrouwenkiesrecht bij de Kamer in.
1894. 5 Febr. De Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht wordt opgericht. Mevrouw VERSLUYS-POELMAN voorzitter tot 1902.

Volgens statuten goedgekeurd 1 Aug. 1894 had de Vereeniging *gewone* leden met stemrecht (vrouwen) *buitengewone* leden (mannen).

De buitengewone leden konden geen deel uitmaken van het Bestuur en hadden alleen adviseerende stem in de Vergadering. De Statuten werden gewijzigd in 1896, 1904, 1909. Mannen hebben thans in de Vereeniging actief kiesrecht. Van het passieve blijven zij uitgesloten.

1896. Kieswet van HOUTEN.

VROUWENKIESRECHT

IN

EUROPA.

1899. Landelijk Comité voor Algemeen Kiesrecht en Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht gaan samen tot 1905.
1900. Wijziging Kieswet-VAN HOUTEN (Kabinet PIERSON-BORGESIOUS).
1901. Vrijz. Dem. Partij wordt opgericht.
Eisch: Algemeen Kiesrecht voor mannen en vrouwen.
1903. 5 Febr. Voorstellen Grondwetsherziening HEEMSKERK.
Art. 80 1ste lid zou worden gelezen als volgt:
„De leden der Tweede Kamer worden rechtstreeks gekozen „door de mannelijke ingezetenen, tevens Nederlanders, die den „leeftijd van 25 jaar bereikt hebben en aan het hoofd van een „gezin staan, of zonder aan het hoofd van een gezin te staan „als zelfstandige personen in de maatschappij optreden, een en „ander te regelen bij de wet.
Het woord „mannelijke” bleef gehandhaafd in de artt. 84, 127 en 143.
1903. 20 Febr. Voorstel Vrijz. Dem. Kamerclub tot herziening der Grondwet: aan de Kieswet over te laten welke vrouwen kiesbevoegd zouden worden voor de Tweede Kamer, Prov. Staten en Gemeenteraden. De vrouw verkiesbaar te maken voor Eerste en Tweede Kamer, Prov. Staten en Gemeenteraden.
1903. Juni. Rapport der Lib. Unie waarbij voorgesteld wordt (het blanco artikel) Art. 80 te lezen: „De leden der Tweede Kamer „worden rechtstreeks gekozen door de kiezers, welke de wet „aanwijst”.

Bij de nieuwe Kieswet wilde het rapport dan algemeen stemrecht voor mannen ingevoerd zien.

Toekenning der kiesbevoegdheid aan de vrouw werd voorloopig geenszins wenschelijk geacht.

1903. Aug. De Soc. Dem. Kamerclub dient een ontwerp in, waarbij 't woord mannelijk geschrapt wordt en waarbij wel het algemeen mannenkiesrecht verleend, doch de toekenning van vrouwenkiesrecht aan den gewonen wetgever overgelaten wordt.

1904. De Wereldbond voor Vrouwenkiesrecht wordt te Berlijn opgericht.

1906. Rapport der Staatscommissie van 1905 voor Grondwetsherziening.
4 leden willen verkiesbaarheid der vrouw mogelijk maken.
1 lid hier tegen.

Over actief vrouwenkiesrecht wordt niet gesproken, daar de Artt. 80, 127 en 143 door de Regeering buiten den kring van het onderzoek waren gesteld.

1907. 27 Febr. De Ned. Bond voor Vrouwenkiesrecht wordt opgericht. Mannen en vrouwen hebben dezelfde rechten.

Opleiding der vrouw is evenwaardig Bondsdoel.

De Bond is neutraal, kiest geen partij voor een bepaalden vorm van vrouwenkiesrecht, laat de leden individueel vrij.

Hoofdbestuursleden zijn niet direct herkiesbaar.

1907. Rapport over het kiesrecht-vraagstuk in Nederland uitgebracht aan den Alg. Bond van R.-K. Kiesvereenigingen in Nederland.

1907. 11 Oct. Voorstellen grondwetsherziening Kabinet de Meester Rink.

Art. 80 te lezen: „De leden der Tweede Kamer worden rechtstreeks gekozen door de kiezers, die de wet aanwijst.”

Het woord „mannelijke” te verwijderen uit de artt. 84, 127 en 143.

1908. De Liberale Unie verklaart zich voor het toekennen van het kiesrecht aan alle vrouwelijke ongehuwde Nederlanders, die ingezetenen zijn en den leeftijd van 25 jaar hebben bereikt voor zoover zij niet door de wet zijn uitgesloten.

1908. 26 Sept. De Mannenbond voor Vrouwenkiesrecht wordt opgericht.

1910. Liberale Unie: De verkiesbaarheid en kiesbevoegdheid behooren ook toegekend te worden aan vrouwen, naar regelen door de wet te stellen, terwijl de mogelijkheid van geleidelijke uitbreiding der grenzen tot die welke voor mannen gelden verzekerd behoort te zijn.

1912. 15 Mei. Rapport Staatscommissie voor grondwetsherziening van 1910. Deze stelde geen wijziging van art. 80 voor omdat geen enkel wijzigingsvoorstel er in geslaagd is eene meerderheid op zich te vereenigen.”

„Eene stemming over de algemeene vraag „of de vrouw tot „het kiesrecht behoort te worden geroepen zou mitsdien onzuiver „zijn geweest en is dan ook niet gehouden.

„Voor het passieve vrouwenkiesrecht zou de „commissie „den weg gebaad wenschen te zien.”

1912. Concentratie-manifest:

De gelegenheid moet worden geopend aan de vrouw het kiesrecht te verleenen, zonder dat daarbij eischen van maatschappelijke welstand mogen worden gesteld. De beletselen tegen verkiesbaarheid der vrouw moeten worden weggenomen.

1913. Minister Heemskerk handhaaft het oude artikel 80.

1913. Troonrede, uitgesproken door H. M. de Koningin.

... Grondwetsherziening tot... en tot wegneming der grondwettelijke belemmering tegen het toekennen van kiesrecht aan vrouwen zal onverwijld worden voorbereid.

1915. Indiening der voorstellen tot grondwetswijziging door het ministerie Cort van der Linden.

1916. 4 Juni „de Neutrale”, Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht wordt opgericht.

Bestuursleden mogen geen lid zijn van een politieke partij.

1916. 17 Nov. De Tweede Kamer neemt zonder hoofdelijke stemming de nagenoeg ongewijzigde voorstellen aan, waarbij vrouwen verkiesbaar worden voor Eerste en Tweede Kamer, Prov. Staten en Gemeenteraden.

Art. 80 luidt..... en door de vrouwelijke ingezetenen die aan gelijke voorwaarden voldoen, indien en voor zoover de wet haar daartoe uit hoofde van aan het bezit van maatschappelijke welstand ontleende redenen kiesbevoegd verklaart.....

De uitoefening van het kiesrecht is verplicht volgens regels door de wet te stellen.

LECTUUR.

BROCHURES ENZ.

1907. Oprichterscirculaire.
Statuten en Huishoudelijk Reglement, goedgekeurd bij Kon.
Besluit 1 Juli 1907, gewijzigd bij Kon. Besluit 23 Nov. 1909,
4 Nov. 1913.
1907. *No. 1. Brochure Heijermans. Uitverkocht 1909.*
1907. *No. 2. Een afgeluisterd gesprek.*
1908. *No. 3. Tweeërlei strooming*, door Mej. Mr. E. C. van Dorp.
1908. *No. 4. Uitwerking van Vrouwenkiesrecht*, door Dr. Nieuwen-
huis, geb. Bar^{esse} von Uexküll Gùldenband.
1908. Marcellus Emants staat het opvoeringsrecht van „*Ontwaakt*”
voor onbepaalden tijd aan den Bond af.
1909. *Nederlandsche Bond voor Vrouwenkiesrecht*, door M. v. Eeghen-
Boissevain.
1909. *Het Christendom en de Vrouw*, door Ds. Hoevers afgestaan
aan den N. B. v. Vr., April 1909.
1909. *Landkaartje*, waarop de afdeelingen zijn aangegeven, Mei 1909.
Uitgave ten behoeve van het Int. Congres v. Vrouwenkiesrecht
te Londen.
1909. *Bond en Vereeniging*, overdruk Eemlander, uitverkocht.
1909. *Over het tot stand komen eener Wet. Werkwijze der Tweede
Kamer*. Rede gehouden door Jhr. Mr. A. F. de Savornin
Lohman, op Maandag 4 October 1909 in de afdeeling
’s Gravenhage. N. B. v. Vr. (Uitgave der Afd.).

1909. Sept. 1909 werd te Utrecht een *Centraal Bureau voor lectuur* opgericht, met de bedoeling in ruimen kring lectuur beschikbaar te stellen. De bibliotheek bestond uit de eigendommen van leden.
1909. *De Vrouw en de Politiek*, door Mr. E. Fokker. (No. 1, uitgave Utrecht).
1909. *Feiten uit het „Privaatrecht“*, door Mr. W. H. M. Werker. (No. 2, uitgave Utrecht).
1910. *De politieke partijen in Nederland en het Vrouwenkiesrecht*, door Mr. W. H. M. Werker. No. 3, uitgave Utrecht).
1910. *Niet alleen ter wille van de kunst*. 5 tooneelstukjes. (Uitgave der afd. Utrecht).
1910. *No. 5. Ongelijkheid van man en vrouw voor de wet*, door G. Nijpels.
1910. *De Vrouw en het Kiesrecht*, door Mevr. J. M. de Jong—Paardekoper Overman, herzien in 1913.
1910. *Armenzorg en de Vrouw*, door Mevr. Muller—Lulofs, overdruk uit *Onze Eeuw*.
1910. *De Vrouw uit de arbeidende klasse en het Kiesrecht*, door Mevr. Wijnaendts Francken—Dyserinck. (Uitgave der afd. Leiden).
1910. *Vrouwenkiesrecht*, door G. Nijpels. Overdruk uit *Vragen van den Dag*.
1910. *Eenige veranderingen in de rechtspositie der vrouw*.
1910. *De Argumenten tegen Vrouwenkiesrecht*, door Mr. W. H. M. Werker. (No. 5, uitgave afd. Utrecht).
1910. *Ontslag van de gehuwde Rijks-ambtenares*, door Mr. W. H. M. Werker. Overdruk Ploeger.

1910. Ten opzichte van welke punten maakt het rechtstreeks belang der vrouw *wijziging van de grondwet* wenschelijk?
Rapport eener comm. benoemd door de afd. 's Gravenhage,
 (uitgave der Afdeeling).
1910. *Naamlijst* van leden en voorstanders.
1911. *Evenredige vertegenwoordiging*, door Dr. C. J. Wijnaendts Francken.
1911. *Iets over de ontwikkeling der vrouwenkiesrechtbeweging in ons land*, door Mevr. W. Wijnaendts Francken-Dyserinck (No. 2, uitgave Leiden).
1912. *Sluitzegel* en briefkaart, ontworpen door Louis Raemakers (uitgave Arnhem).
1912. *Feestploegers* met portretten (uitgave Arnhem).

1912. *Bonds-insigne*, denkbeeld Hengelo.

1912. *Propaganda-tooneelstukjes*, bundel, uitgegeven door de afd. Hillegom. Nos. 1 en 2 door Mevr. C. Spenkelink Kramers, No. 3 door Mevr. Th. Sleeswijk—van Bosse.
1912. *Scheurkalender* voor 1913.
1912. No. 6. *De Vrouw en het auteursrecht*, door Mr. H. J. Tasman, Dec. 1912.
1912. No. 7. *Oneerlijke concurrentie en Vrouwenkiesrecht*, door O. R. Barends. Dec. 1912. Uitverkocht.
1913. *Vrouwenplicht en gemeenschapsdienst*, door W. Wijnaendts Francken—Dyserinck, Dec. 1912.
1913. No. 8. *Directe en Indirecte Belastingen*, door Mr. H. J. Tasman.

1913. *Wat wij vrouwen door het kiesrecht hopen te bereiken*, door Doure Gravin P. van Heerdt tot Eversbergen—Quarles van Ufford. (No. 1, uitgave Bloemendaal).
1913. No. 9. *Wat is het verschil tusschen Bond en Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht?*

1913. *Briefkaart*, naar de schilderij: *Het daghet in het Oosten*, van dezelfde.

Op de Tentoonstelling „de Vrouw 1813—1913 gemeenschappelijk uitgegeven met de Vereeniging en den Mannenbond v. Vrouwenkiesrecht.

Wereldbond voor Vrouwenkiesrecht.

Kerkelijk vrouwenkiesrecht in Nederland,

Vrouwenkiesrecht in waterschappen.

Lidmaatschap van vrouwen in de politieke partijen.

Briefkaart naar de vrouwenkiesrecht-landkaart.

1914. *Een* (niet het) *Bondslied* voor Vrouwenkiesrecht. Ploeger, Jan. 1914.
1914. *Vrouwendienstplicht* (Hongarije—Japan), door W. Wijnaendts Francken—Dyserinck. Overdruk uit *Vragen des Tijds*.
1914. *Twee berijmde samenspraken 1813—1913*, door J. Westerman.
1914. *Het daghet in het Oosten*, door Doure Gravin P. v. Heerdt tot Eversberg—Quarles van Ufford. (No. 2, uitgave Bloemendaal.)
1914. *Het Persbericht der Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht*, door Mr. H. J. Tasman. Overdruk uit de Ploeger van Juni 1914.
1914. „*Ontwaak*”. Comedie in één bedrijf, door M. en C. E., te Zwolle, 1914.
1915. *Eene Eeretaak*, Open brief aan alle Nederlandsche vrouwen en meisjes, door Doure gravin P. v. H. E. (eigen uitgave).
1915. *f 10 Bibliotheek*, verzameling brochures, bijeengezocht door Doure P. v. Heerdt tot Eversbergen, om „voorbereiding” gemakkelijker te maken.
1916. *Rapport* van de commissie van *enquête*, naar de werkzaamheid der Ned. vrouw gedurende den oorlog. April.

1916. *No. 10. Beter één vogel in de hand dan tien in de lucht*, Mei. 1916.
1916. *Staat Pal!* liedje door G. M. ter Heege—Eggink. (Uitgave afd. Hillegom).
1916. *Toch Vrouwenkiesrecht*, propaganda-tooneelstukje, door Mevr. M. J. A. Mensing—van Alphen. (Uitgave afd. Aalsmeer).
1916. Van „*Beperkt*” *Vrouwenkiesrecht*, door Mr. E. Fokker, Sept. 1916.

Voor zoover de voorraad strekt zijn de bovengenoemde brochures enz. te verkrijgen bij de bibliothecaresse, bij wie ook nog enkele andere geschriftjes te betrekken zijn, waarvan in *De Ploeger* mededeeling wordt gedaan. De secretaressen der afdeelingen verleen eveneens tusschenkomst voor het verkrijgen van propaganda-geschriften enz.

INTEEKENBILJET.

De ondergeteekende
wonende
wenscht lid te worden van den „Nederlandschen Bond voor
Vrouwenkiesrecht tegen een jaarl. contributie van f

Leden ontvangen „de Ploeger” gratis.

wenscht tevens lid-begunstiger te worden tegen eene extra jaar-
lijksche contributie aan het H. B. van f

Leden-begunstigers ontvangen alle stukken die van den Bond uitgaan.

wenscht voorstander te worden tegen eene bijdrage ineens van
f

Voorstanders hebben geen stemrecht.

Handteekening.

.....

Te adresseeren aan de 1ste Secretaresse van het Hoofdbestuur
Mevr. ASSER—THORBECKE, Keizersgracht 105, Amsterdam

LEGAT.

Dengenen, die den Bond bij Testament willen gedenken, wordt de volgende formule aanbevolen.

*„Ik verklaar te legateeren aan den Nederlandschen Bond
voor Vrouwenkiesrecht f.....*

Handteekening.

Desverkiezende voege men hierbij:

Vrij van alle rechten en kosten, ook van het recht van successie.